

I. KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI NA POZIOMIE ŚREDNIM

LICEA PEDAGOGICZNE

Zmiany w organizacji i rozmieszczeniu liceów pedagogicznych

W miarę wyzwania ziem polskich spod okupacji niemieckiej, polskie władze oświatowe podejmowały wysiłki mające na celu uruchomienie szkół różnych typów i stopni. W roku szk. 1944/45 utrzymano strukturę organizacyjną szkolnictwa, którą wprowadziła w Polsce ustawa z 11 marca 1932 r. W zakresie przygotowania kadr dla szkolnictwa nawiązano również do przedwojennego systemu kształcenia nauczycieli, przywracając mianowicie 3-letnie licea pedagogiczne, oparte na programie 4-klasowego gimnazjum oraz 2-letnie pedagogia, przyjmujące absolwentów szkół średnich typu pomaturalnego. Konieczność szybkiego dostarczenia szkołom możliwie wysoko kwalifikowanej kadry nauczycielskiej zmuszała do zapewnienia zakładom kształcenia nauczycieli odpowiedniej bazy rekrutacyjnej. W dniu 12 sierpnia 1944 r. ukazało się zarządzenie kierownika Resortu Oświaty, które uwzględniając wyjątkowo ciężką sytuację kadrową spowodowaną wojną i okupacją, zezwalało radom pedagogicznym na przyjmowanie do liceów pedagogicznych uczniów, którzy mogli się wykazać świadectwem stwierdzającym, że uczęszczali do klasy IV gimnazjum ogólnokształcącego, a do pedagogii – uczniów byłych drugich klas liceów ogólnokształcących¹. Wkrótce potem, mianowicie 1 września 1944 r. wydane zostało kolejne zarządzenie kierownika Resortu Oświaty w sprawie organizacji studiów nauczycielskich w roku szk. 1944/45. „Wobec znacznych strat, jakie w czasie wojny, a zwłaszcza na terenie okupacji niemieckiej poniosło nauczycielstwo polskie, Resort Oświaty, chcąc zapobiec katastrofie braku sił nauczycielskich na najbliższą przyszłość”, zarządził: 1) utrzymanie 2-letnich pedagogii z ich dotychczasową organizacją i programami; 2) skrócenie do 2 lat okresu nauki w liceach pedagogicznych, przy czym program liceum 3-letniego miał być zasadniczo zachowany z pominięciem mniej istotnych treści programowych; 3) organizowanie przy pedagogiach i liceach pedagogicznych rocznych kur-

¹ Dziennik Urzędowy Resortu Oświaty, 1944, nr 1—4, poz. 10.

sów nauczycielskich dla kandydatów posiadających świadectwo dojrzałości².

Sytuacja w zakresie zakładów kształcenia nauczycieli według stanu z dnia 20 IV 1945 r. przedstawiała się następująco: 7 pedagogiów z liczbą 234 uczniów oraz 31 liceów pedagogicznych, do których uczęszczało 1 214 uczniów³. W następnych latach systematycznie powiększała się ilość liceów pedagogicznych, w roku szk. 1946/47 było ich na terenie kraju 107, z ogólną liczbą 16 427 uczniów⁴.

Organizowane równocześnie różne przyspieszone formy przygotowania zawodowego nauczycieli realizowały w pewnym stopniu potrzeby ilościowe szkolnictwa podstawowego, nie rozwiązywały jednak problemu dostarczenia każdej szkole wysoko kwalifikowanych nauczycieli. W instrukcji o organizacji roku szk. 1945/46, wprowadzonej zarządzeniem ministra oświaty z 16 lipca 1945 r. przewidziano następujące formy kształcenia nauczycieli szkół podstawowych: 1) dwuletnie pedagogia; 2) dwuletnie licea pedagogiczne; 3) roczne państwowe kursy nauczycielskie. Celem zwiększenia możliwości rekrutacyjnych dla liceów pedagogicznych instrukcja polecała organizowanie przy każdym z nich klas wstępnych dla młodzieży od 15 roku życia, mogącej się wykazać wykształceniem w zakresie dwóch klas gimnazjalnych lub równorzędnym. Ukończenie klasy wstępnej dawało prawo wstępu do klasy I liceum pedagogicznego. Dla zapewnienia stałego dopływu kandydatów do szkół nauczycielskich instrukcja przewidywała możliwość tworzenia przy liceach pedagogicznych gimnazjów, a przy pedagogiach 3-letnich skróconych szkół średnich (gimnazjum i liceum) o ustroju semestralnym lub normalnych gimnazjów i liceów ogólnokształcących wraz z własną szkołą powszechną i przedszkolem jako szkołą ćwiczeń⁵.

Najbliższe lata przyniosły dalsze zmiany w strukturze organizacyjnej liceum pedagogicznego, które doprowadziły do ukształtowania średniej szkoły zawodowej, będącej przez 25 lat głównym zakładem przygotowującym nauczycieli szkół podstawowych. Ważnym krokiem w procesie budowy struktury organizacyjno-programowej 4-letniego liceum pedagogicznego była instrukcja o organizacji szkolnictwa w roku szk. 1946/47, wprowadzona zarządzeniem ministra oświaty z 11 maja 1946 roku⁶. Zgodnie z instrukcją klasy wstępne, stanowiące podbudowę zakładów kształcenia nauczycieli, uległy ściślejszemu powiązaniu z liceami pedagogicznymi w jedną całość organizacyjną, dzięki czemu powstało liceum pedagogiczne, złożone z dwóch klas przygotowawczych i dwóch klas licealnych. Klasy przygotowawcze realizowały w 2-letnim cyklu nauczania skrócony program gimnazjum ogólnokształcącego.

² Tamże.

³ S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944—1948*, Wrocław 1974, s. 227.

⁴ B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 29, tabela 6.

⁵ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 2, poz. 62.

⁶ Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 5, poz. 138.

kształcącego, w klasach licealnych przerabiano skrócony program liceum pedagogicznego. Rok szkolny dzielił się na semestry, przy czym warunkiem przyjęcia na pierwszy semestr klasy wstępnej było ukończenie klasy VI szkoły podstawowej. Rozszerzono w ten sposób bazę rekrutacyjną liceum pedagogicznego, do którego mogła wstępować młodzież robotnicza i chłopska kończąca szkoły podstawowe⁷.

Wprowadzone w 1946 r. połączenie 2-letniej „podbudowy” z 2-letnim liceum pedagogicznym uległo w roku szk. 1947/48 dalszemu pogłębieniu przez stworzenie 4-letniego liceum pedagogicznego, w którym dotychczasowe klasy przygotowawcze przemianowane zostały na pierwszą i drugą klasę, zaś klasy licealne na klasę trzecią i czwartą⁸. Jednocześnie zrezygnowano z podziału roku szkolnego na semestry i wprowadzono w ich miejsce podział na cztery okresy. Powstanie nowego liceum pedagogicznego było wynikiem szerokiej dyskusji z lat 1945–1947 nad założeniami reformy organizacyjno-programowej szkolnictwa polskiego. Pod wpływem istniejących trudności kadrowych i materialnych zrezygnowano z upowszechnienia 8-klasowej szkoły podstawowej, a cały wysiłek został skierowany na zapewnienie wszystkim dzieciom, zwłaszcza wiejskim, warunków ukończenia szkoły 7-klasowej⁹. W roku szk. 1948/49 dokonano przebudowy ustroju szkoły ogólnokształcącej, a mianowicie zlikwidowany został podział na gimnazjum i liceum na rzecz jednolitej szkoły 11-letniej, złożonej z 7-letniej szkoły podstawowej (klasy I–VII) i 4-letniego liceum (klasy VIII–XI)¹⁰. Na podstawie programowej siedmiu klas szkoły podstawowej oparte zostały również 4-letnie licea pedagogiczne oraz 3-letnie licea dla wychowawczyń przedszkoli.

W roku szk. 1947/48 czynnych było już w kraju 125 liceów pedagogicznych, w których kształciło się 30 977 uczniów, w tym 21 299 dziewcząt¹¹. Najwięcej liceów zorganizowano w okręgu łódzkim (14), warszawskim (13), śląskim (12), kieleckim, krakowskim i wrocławskim (po 11), a najmniej w białostockim (4) i olsztyńskim (5)¹². Zwraca uwagę dynamiczny rozwój zakładów kształcenia nauczycieli w Kieleckiem, gdzie w ciągu trzech lat powstało 11 liceów pedagogicznych. Dla porównania warto podać, że w okresie przedwojennym funkcjonowały tu 3 licea pedagogiczne i pedagogium w Kielcach.

Dynamiczny rozwój liceów pedagogicznych w pierwszych latach po wyzwoleniu zrodził w Ministerstwie Oświaty – jak podkreśla K. Wojciechowski – błędne przekonanie, że „posiadamy zbyt wiele liceów pedagogicznych

⁷ W. Wojtyński, *Kształcenie nauczycieli w pierwszym ćwierćwieczu Polski Ludowej*, s. 290.

⁸ Dz. Urz. Min. Ośw., 1947, nr 6, poz. 132.

⁹ W. Wojtyński, op. cit., s. 291.

¹⁰ Dz. Urz. Min. Ośw., 1948, nr 5, poz. 86.

¹¹ E. Wąsowicz, *Informator o zakładach kształcenia nauczycieli w latach 1944–1971*, Warszawa 1976, s. 9.

¹² Zob. B. Ratuś, op. cit., 198, Aneks X.

i że musimy zmniejszyć liczbę przyjęć do klas pierwszych, gdyż istnieje niebezpieczeństwo nadprodukcji nauczycieli szkół podstawowych”¹³. Zapowiedzią tendencji likwidatorskich była wydana na początku maja 1948 r. instrukcja w sprawie organizacji roku szk. 1948/49 w zakładach kształcenia nauczycieli, w której podkreślono, że „celem zapobiegnięcia ewentualnej nadprodukcji i zahamowania nadmiernej rozbudowy zakładów kształcenia nauczycieli będzie można otwierać w roku szkolnym tylko jeden oddział klasy pierwszej liceum pedagogicznego”¹⁴. W następnym roku ukazało się zarządzenie ministra oświaty o likwidacji z dniem 1 sierpnia 1949 r. liceów pedagogicznych w Białymstoku, Gdańsku-Wrzeszczu, Łodzi, Olsztynie, Szczecinie, Tarnowskich Górach, Włocławku, Zamościu i Zgierzu¹⁵. Chociaż nie zostało ono wykonane w całej rozciągłości, dowodzi jednak o słabym rozeznaniu potrzeb kadrowych oraz braku w tym okresie – jak podkreśla B. Ratus – jasno zarysowanej koncepcji kształcenia nauczycieli¹⁶. Wkrótce bowiem okazało się, że te niczym nie uzasadnione posunięcia władz oświatowych zaważyły ujemnie na sytuacji kadrowej szkół podstawowych w okresie planu 6-letniego. Zdano sobie niebawem sprawę z tego faktu, gdyż w instrukcji dotyczącej organizacji roku szk. 1950/51 podkreślono, że realizacja 6-letniego planu budowy podstaw socjalizmu w Polsce wymaga wysiłku celem przygotowania odpowiednich pod względem ilości, kadr nauczycielskich dla potrzeb szkolnictwa podstawowego i wyrobienie odpowiedniej postawy ideologicznej. Już w następnym roku szkolnym szkoły podstawowe potrzebowały 13 tys. nauczycieli, a licea pedagogiczne ukończyło wtedy 4 329 absolwentów¹⁷, a w dodatku nie wszyscy podjęli pracę w zawodzie nauczycielskim. Trzeba też pamiętać, że obok odpływu z zawodu znacznej części nauczycieli o pełnych kwalifikacjach braki kadrowe szkolnictwa podstawowego pogłębiała niższa niż przewidywano sprawność kształcenia w liceach pedagogicznych.

W celu zlikwidowania niedoborów kadrowych w szkolnictwie podstawowym Ministerstwo Oświaty przewidziało w roku szk. 1951/52 dalsze zwiększenie liczby liceów pedagogicznych, polecając równocześnie kuratoriom podjęcie prac przygotowawczych dla wyszukania odpowiednich pomieszczeń i zapewnienia warunków nowo zorganizowanym zakładom¹⁸. Ze względu na konieczność dostosowania liczby uczniów klas I liceów pedagogicznych do planowanej liczby absolwentów Ministerstwo Oświaty poleciło przyjęć do klasy I o 10% więcej młodzieży w stosunku do liczby uczniów klasy I w roku szk. 1949/50. Wobec niewykonania planu uzupełnienia liczby uczniów kl. II

¹³ Cytuję za B. Ratus, op. cit., s. 30.

¹⁴ Dz. Urz. Min. Ośw., 1948, nr 6, poz. 109.

¹⁵ Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 11, poz. 206.

¹⁶ B. Ratus, op. cit., s. 30.

¹⁷ Por. B. Ratus, op. cit., s. 197.

¹⁸ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 8, poz. 119.

w roku szk. 1949/50 polecono przyjąć na rok szk. 1950/51 do kl. III tyle młodzieży, aby stan liczbowy uczniów klas III był o 36% wyższy w stosunku do liczby uczniów kl. II w roku szk. 1949/50.

Realizacja planowego rozwoju szkolnictwa podstawowego w okresie planu 6-letniego wymagała rozbudowy sieci zakładów kształcenia nauczycieli oraz zwiększenia liczby przyjęć do klas pierwszych. Główną i podstawową rolę w tym zakresie odegrały licea pedagogiczne, które do roku 1956, kiedy to zaczęli napływać pierwsi absolwenci studiów nauczycielskich, kształciły nauczycieli wszystkich przedmiotów w szkole podstawowej. Na początku lat pięćdziesiątych zaczęto szukać sposobów sprzyjających przygotowaniu nauczycieli specjalistów do nauczania niektórych przedmiotów w szkolnictwie podstawowym. Temu celowi miała służyć specjalizacja w liceach pedagogicznych w postaci dwuletniego szkolenia intensywnego w zakresie takich przedmiotów jak: wychowanie fizyczne, język rosyjski, opieka nad dzieckiem, praca harcerska. Oceniając poczynania władz oświatowych w tym zakresie trzeba podkreślić, że specjalizacja nie może być prowadzona w ramach programu szkoły średniej, a raczej na podbudowie takiej szkoły.

W aktualnej sytuacji zachodziła pilna potrzeba gruntownej i perspektywicznej reformy systemu kształcenia nauczycieli. Problematyce tej poświęcona była krajowa narada aktywu oświatowego, którą zorganizowało Ministerstwo Oświaty w Otwocku w dniu 3 lutego 1953 roku¹⁹. Po wysłuchaniu referatu H. Jabłońskiego, poświęconego nowej koncepcji systemu kształcenia nauczycieli, jak i dyskusji, uczestnicy konferencji zgodni byli co do tego, że: 1) trzeba utrzymać 4-letnie licea pedagogiczne, ale ograniczone w swej funkcji do klas I–IV szkoły podstawowej; 2) powołać 2-letnie studia nauczycielskie, które winny przygotowywać nauczycieli specjalistów do nauczania przedmiotowego w klasach V–VII; 3) studia w wyższych szkołach pedagogicznych przedłużyć do 4 lat z równoczesnym wprowadzeniem zasady kończenia studiów egzaminem magisterskim. Dyskusja na temat reorganizacji systemu kształcenia nauczycieli prowadzona była w Instytucie Pedagogiki, w Polskiej Akademii Nauk, na konferencjach i kursach nauczycielskich a także na łamach prasy pedagogicznej²⁰. Na potrzebę podniesienia poziomu kształcenia nauczycieli zwróciła także uwagę uchwała II Zjazdu PZPR w 1954 roku.

W oparciu o opracowany projekt Prezydium Rządu podjęło w dniu 18 maja 1954 r. uchwałę w sprawie ulepszenia systemu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych i średnich²¹. Uchwała zdecydowała, że kształcenie

¹⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej cyt.: AAN w Warszawie), Akta Departamentu Kształcenia Nauczycieli Ministerstwa Oświaty, syng. 114/6; Zob. również. K. Wojciechowski, *Z historii kształcenia kadr nauczycielskich w Polsce Ludowej* (w:) *Pedagogika na usługach szkoły*, pod red. F. Korniszewskiego, Warszawa 1964, s. 314.

²⁰ Zob. „Nowa Szkoła”, 1953, nr 2, 3, 4; 1954, nr 4.

²¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1954, nr 7, poz. 57.

nauczycieli szkół podstawowych będzie się odbywało: 1) w 4-letnich liceach pedagogicznych i 2) w 2-letnich studiach nauczycielskich. W dniu 21 września 1954 r. Ministerstwo Oświaty wydało zarządzenie o przekształceniu liceów pedagogicznych z zakładów przygotowujących nauczycieli dla klas I–VII szkoły podstawowej w szkoły kształcące nauczycieli tylko do klas I–IV szkół podstawowych²². Trzeba dodać, że uchwała w sposób połowiczny rozwiązywała trudny problem kształcenia nauczycieli na poziomie średnim. Istota tej uchwały sprowadzała się do utrzymania 4-letniego liceum pedagogicznego i ograniczenia jego roli, a mianowicie za podstawowy cel tego zakładu uznano przygotowanie absolwentów do pracy z dziećmi w niższych klasach szkoły podstawowej. Zarządzenie ministra oświaty ograniczające zadania liceów pedagogicznych do przygotowywania w nich nauczycieli do klas I–IV nie zostało w pełni zrealizowane, gdyż w praktyce nauczyciele pracowali zarówno w klasach niższych, jak i wyższych szkoły podstawowej.

Zmiany wprowadzone decyzjami Rządu stanowiły niewątpliwie postęp w ulepszaniu systemu kształcenia nauczycieli, ale jednocześnie spotkały się z krytyką pracowników nadzoru pedagogicznego i środowisk nauczycielskich. Negatywnie ustosunkowano się zwłaszcza do koncepcji dwustopniowego kształcenia nauczycieli szkół podstawowych. Zarzuty dotyczyły też poziomu przygotowania kandydatów do zawodu zarówno w zakresie merytorycznym jak i metodycznym. Ministerstwo Oświaty uwzględniając krytyczne i niewątpliwie słuszne głosy podjęło dalsze zabiegi organizacyjne i wysiłki pedagogiczne, które miały służyć lepszemu przygotowaniu nauczycieli szkół podstawowych. W oparciu o uchwałę Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1957 r. czas trwania nauki w liceach pedagogicznych został przedłużony do lat pięciu²³. Wydłużenie od 1 IX 1957 r. okresu nauki w liceach pedagogicznych do lat pięciu, o rok dłużej niż w liceach ogólnokształcących, czyniło je pełnowartościowymi szkołami średnimi oraz umożliwiało realizację programu przedmiotów pedagogicznych, bez obniżania wymagań z zakresu przedmiotów ogólnokształcących.

Pod względem rozwoju ilościowego liceów pedagogicznych najpomyślniejszy był rok szk. 1954/55, w którym istniało 155 tego typu szkół z ogólną liczbą 49 583 uczniów, w tym 39 836 dziewcząt²⁴. Natomiast w roku 1957, w którym licea pedagogiczne zyskały przedłużenie okresu nauki do lat 5, było ich w kraju 151, w tym o cyklu 5-letnim 133, a liceów pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli 43 z 8 077 uczniów²⁵. Najwięcej liceów pedagogicznych rekrutujących do klasy I było w 1957 r. w województwie warszawskim (13) oraz bydgoskim, katowickim i łódzkim (po 10), najmniej w województwie rzeszowskim (3) i opolskim (4). W 1957 r. wstrzymano przy-

²² Tamże.

²³ AAN w Warszawie, sygn. 126/3.

²⁴ E. Wąsowicz, op. cit., s. 9.

²⁵ E. Wąsowicz, op. cit., s. 6.

jęcia do kl. I liceów pedagogicznych w sześciu miastach wojewódzkich, a mianowicie: w Katowicach, Krakowie, Olsztynie, Poznaniu, Rzeszowie i Zielonej Górze. Przeprowadzono natomiast wtedy rekrutację do 13 liceów zlokalizowanych w małych miejscowościach, które nie były nawet siedzibą powiatu²⁶. Zakłady kształcenia nauczycieli w małych ośrodkach odegrały ważną rolę jako placówki życia społeczno-kulturalnego, miały przeważnie dobre warunki lokalowe. Niezaprzeczalny jest też udział liceów znajdujących się w małych ośrodkach miejskich i na wsi w pozyskaniu sporej liczby młodzieży robotniczej i chłopskiej do zawodu nauczycielskiego.

Proces stopniowej likwidacji liceów pedagogicznych obserwujemy od 1958 r., kiedy było ich jeszcze 143. W latach 1957–1962 zostało zlikwidowanych 14 liceów pedagogicznych, a 13 dalszych było już w stanie likwidacji²⁷. Od r. 1950 Ministerstwo Oświaty reprezentowało stanowisko, że poszczególne kuratoria szkolne mają być samowystarczalne w zakresie kształcenia nauczycieli szkół podstawowych. W związku z tym w niektórych województwach zachodziła konieczność ograniczenia ilości liceów pedagogicznych. W piśmie z 26 V 1964 r. do Ministerstwa Oświaty kurator Okręgu Szkolnego w Łodzi podkreślił, że Kuratorium to przez szereg lat kształciło znacznie większą liczbę nauczycieli niż wynosiło zapotrzebowanie województwa łódzkiego. Nadwyżkę absolwentów liceów pedagogicznych kierowano zgodnie z ustalonymi przez Ministerstwo Oświaty rozdzielnikami do innych województw. Kuratorium łódzkie zaproponowało wstrzymanie od 1 IX 1964 r. rekrutacji do klas I następujących liceów pedagogicznych: w Radomsku, Wolborzu i Zduńskiej Woli. Jednocześnie zwracano uwagę, że od 1 IX 1965 r. zaistnieje potrzeba likwidacji pozostałych 3 liceów pedagogicznych, gdy Ministerstwo nie będzie korzystać z nadwyżki absolwentów województwa łódzkiego. Proponowano utrzymanie jedynie liceum pedagogicznego w Wieluniu ze względu na jego korzystne warunki lokalowe, jak również duży dorobek w zakresie pracy dydaktyczno-wychowawczej i postawy ideowo-polityczne absolwentów. Ministerstwo wyraziło zgodę na stopniową likwidację liceów pedagogicznych w Radomsku, Wolborzu i Zduńskiej Woli. W sprawie ewentualnej likwidacji od roku szk. 1965/66 dalszych liceów Ministerstwo Oświaty zastrzegło podjęcie ostatecznej decyzji, po otrzymaniu szczegółowej analizy stanu zapotrzebowania na nauczycieli oraz wychowawców i możliwości pokrycia tego zapotrzebowania w okresie do 1970 roku, z uwzględnieniem m. in. danych obrazujących faktyczne podejmowanie pracy zawodowej przez absolwentów liceów pedagogicznych i stanowisk nauczycielskich na terenie województwa łódzkiego w szkołach podstawowych, placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz placówkach wychowania pozaszkolnego²⁸.

²⁶ O roli i znaczeniu liceów pedagogicznych w małych miejscowościach oraz negatywnych skutkach lokowania ich w takich ośrodkach, zob. B. Ratuś, op. cit., s. 38.

²⁷ Por. B. Ratuś, op. cit., s. 40.

²⁸ AAN w Warszawie, sygn. 129/1.

Faktem jest, że do roku szk. 1969/70 zlikwidowano w województwie łódzkim wszystkie licea pedagogiczne, podobnie jak w województwach koszalińskim i szczecińskim. Trzeba dodać, że w tym roku nie było już ani jednego liceum pedagogicznego w miastach wojewódzkich, z wyjątkiem Wrocławia²⁹.

Tabela 1

STAN LICZBOWY LICEÓW PEDAGOGICZNYCH W POLSCE
W LATACH 1947-1970

Województwo	Liczba liceów pedagogicznych w latach			
	1947	1957	1962	1969/70
białostockie	4	7	5	4
bydgoskie	8	10	10	3
gdańskie	6	8	8	4
katowickie	12	10	9	4
kieleckie	11	9	5	2
koszalińskie	— ^a	6	6	—
krakowskie	9	8	7	6
m. Kraków	2	—	—	—
lubelskie	7	7	7	2
łódzkie	13	10	7	—
m. Łódź	1	2	—	—
olsztyńskie	5	7	7	4
opolskie	— ^a	4	3	3
poznańskie	7	7	7	2
m. Poznań	1	—	1	—
rzeszowskie	8	3	2	1
szczecińskie	7	6	4	—
warszawskie	11	13	12	4
m. Warszawa	2	4	3	—
wrocławskie	10	7	7	9
m. Wrocław	1	2	3	1
zielonogórskie	— ^a	5	6	4
Razem	125	133	119	53

^a Koszalin, Opole i Zielona Góra stały się miastami wojewódzkimi w 1950 r.
Źródło: B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 199, Aneks XII.

W dniu 25 września 1965 r. ukazało się zarządzenie ministra oświaty w sprawie dostosowania organizacji szkół ogólnokształcących i zawodowych do zmian wynikających z ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania³². Zarządzenie postanawiało, że „poczynając od roku szkolnego 1966/67 nie otwiera się klasy I liceum pedagogicznego, a pozostałe klasy tego liceum ule-

²⁹ Por. B. Ratuś, op. cit., s. 40.

³⁰ Monitor Polski, 1965, nr 54, poz. 282.

gają w następnych latach szkolnych kolejnej likwidacji". W roku szk. 1969/70, a więc w ostatnim roku istnienia liceów pedagogicznych było ich jeszcze na terenie kraju 53, w tym 5 w miejscowościach nie będących siedzibą władz powiatowych³¹. Zwraca przy tym uwagę znaczne zróżnicowanie w rozmieszczeniu terytorialnym liceów pedagogicznych. Najwięcej liceów znajdowało się w woj. wrocławskim (10), następnie w krakowskim (6), a najmniej w rzeszowskim (1). Natomiast po 4 licea było w województwach: białostockim, gdańskim, katowickim, olsztyńskim, zielonogórskim i warszawskim.

Podstawowe kierunki zmian w planach i programach nauczania

W liceach pedagogicznych obowiązywały początkowo przedwojenne plany i programy nauczania, które uzupełniano i przystosowywano do nowych warunków społeczno-politycznych naszego kraju. Tymczasowy plan nauczania dwuletniego liceum pedagogicznego wprowadzony w roku szk. 1944/45 obok przedmiotów ogólnokształcących przewidywał psychologię (po 2 godz. tygodniowo w obu klasach), nauczanie i wychowanie (po 6 godz. tygodniowo), pedagogikę i historię wychowania (5 godz. tygodniowo w klasie drugiej). Plan ten zawierał 15 przedmiotów obowiązkowych oraz język obcy nowożytny jako nadobowiązkowy. Natomiast tygodniowy wymiar godzin w klasie pierwszej wynosił 36 a w klasie II 35 godzin³².

W związku ze zmianami struktury organizacyjnej liceum pedagogicznego w roku szk. 1947/48 Ministerstwo Oświaty wprowadziło jednocześnie przejściowe programy i tygodniowy plan nauczania. Nowo powstałe liceum pedagogiczne, oparte podobnie jak liceum ogólnokształcące, na 7-klasowej szkole podstawowej, realizowało program ogólnokształcący i pedagogiczny, chociaż w tym pierwszym planie 4-letniego liceum, liczba godzin przedmiotów pedagogicznych była stosunkowo mała. I tak na psychologię przewidziano 3 godziny (w kl. III), na pedagogikę i historię wychowania 4 godziny (w kl. IV) oraz 1 godzinę na higienę szkolną.

Na początku roku szk. 1949/50 wprowadzono do liceum pedagogicznego na podstawie zarządzenia ministra oświaty z 13 sierpnia 1949 r. w zakresie przedmiotów ogólnokształcących program jednolitej szkoły średniej oraz nowy plan godzin³³.

Z porównania planów nauczania z lat szkolnych 1947/48 i 1949/50 wynika, że w tym ostatnim zmniejszono o 1 godzinę naukę języka polskiego, o 2 godziny języka obcego, zwiększono o 1 godz. naukę historii, do geografii dodano geologię, zmniejszając jednocześnie wymiar o 1 godzinę, zwiększono o 2 godziny naukę o Polsce i świecie współczesnym, biologię zmniejszono o 2 godziny, rozdzielono fizykę od chemii, dodano 1 godzinę

³¹ Por. B. R a t u ś, op. cit., s. 40.

³² Dz. Urz. Resortu Oświaty, 1944, nr 1—4, poz. 10.

³³ Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 13, poz. 214.

astronomii, 1 godzinę matematyki i 1 godzinę higieny szkolnej. Przystosowaniem wojskowym objęto wszystkie klasy, zwiększając ilość godzin z 4 do 8. Wprowadzono przystosowanie sportowe po 2 godziny do wszystkich klas licealnych. Rysunek i prace ręczne zmniejszono o 2 godziny, śpiew do 4 godzin, przy czym chór był przedmiotem nadobowiązkowym po 2 godz. tygodniowo, podobnie jak gra na instrumencie również po 2 godziny tygodniowo w grupach do 20 uczniów. Religia została zmniejszona z 8 do 4 godzin. W wymiarze godzin przedmiotów pedagogicznych nie nastąpiły większe zmiany. Pozostawiono bez zmian dotychczasowe programy praktyki pedagogicznej, psychologii oraz pedagogiki.

Na początku roku szk. 1950/51 wprowadzono do liceum pedagogicznego nowy program nauczania, który miał na celu przygotowanie absolwentów do pracy we wszystkich klasach szkoły podstawowej³⁴. W instrukcji programowej i podręcznikowej dla liceów pedagogicznych, wprowadzonej na podstawie zarządzenia ministra oświaty z 23 sierpnia 1950 r., zwrócono uwagę na konieczność należytego wykształcenia ogólnego i pedagogicznego jako zasadniczego warunku przygotowania zawodowego nauczycieli. W tym celu wprowadzono do programu szkolnego obok przedmiotów pedagogicznych również metodyki nauczania poszczególnych przedmiotów ogólnokształcących. Równocześnie zwiększono przydział godzin na nauczanie języka polskiego, języka rosyjskiego, nauki o Polsce i świecie współczesnym, nauki o społeczeństwie i matematyki. Godzinę nauki o społeczeństwie w kl. IV przeznaczono na systematyczny wykład podstaw marksizmu-leninizmu. Przesunięcie higieny do kl. II spowodowało przejściowe nauczanie tego przedmiotu także w kl. III i IV.

Włączenie do programu przedmiotów ogólnokształcących obowiązkowego nauczania metodyk, narzucenie specyficznego stylu nauczania spedagogizowanego (pedagogizacji), było wynikiem złudnego poglądu, że liceum pedagogiczne może przygotować pełnowartościowych nauczycieli dla całej 7-klasowej szkoły podstawowej.

Złożoność obowiązków dydaktycznych i wychowawczych wymagała od nauczycieli bardziej wszechstronnego i głębszego przygotowania niż mogły dać licea pedagogiczne o dotychczasowym profilu kształcenia. Zbyt krótki, zaledwie czteroletni okres nauki nie pozwalał uczniom na należyte opanowanie materiału ogólnokształcącego i pedagogicznego. W roku szk. 1950/51 Ministerstwo Oświaty podjęło próbę specjalizacji w liceach pedagogicznych, której celem było przygotowanie specjalistów do nauczania niektórych przedmiotów w szkole podstawowej.

Na podstawie zarządzenia ministra oświaty z 26 czerwca 1950 r. do liceów pedagogicznych w Cieszynie, Częstochowie, Giżycku, Lęborku, Nowym Sączu, Sanoku, Szklarskiej Porębie, Wągrowcu i Wymyślinie wprowadzono

³⁴ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 16, poz. 209.

z początkiem roku szk. 1950/51 specjalizację w zakresie wychowania fizycznego³⁵. Niebawem zorganizowano jeszcze kilka liceów z tą specjalizacją. W liceach pedagogicznych typu wf obowiązywał podstawowy program nauczania, tylko na przedmiot specjalizacji zwiększono wymiar godzin. Plan nauczania liceów pedagogicznych ze specjalizacją w zakresie wychowania fizycznego z roku szk. 1951/52 przewidywał 8 godzin zajęć praktycznych (po 2 godz. w każdej klasie), po 1 godz. teorii wychowania fizycznego z metodyką, 2 godziny przysposobienia wojskowego w kl. II–IV i po 2 godziny w klasie przysposobienia sportowego³⁶. Ponadto uczniowie w okresie pobytu w liceum obowiązani byli do: 1) codziennej 15-minutowej gimnastyki porannej w internacie; 2) ścisłego wykonywania obowiązującego programu wychowania fizycznego; 3) należenia przynajmniej do jednej sekcji koła sportowego; 4) dwutygodniowego kursu narciarskiego, ewentualnie innego w ciągu sezonu zimowego każdego roku szkolnego; 5) czterotygodniowego obozu letniego po ukończeniu nauki w każdej klasie. Absolwenci o tym kierunku specjalizacji atrzymywali obok normalnego przygotowania do zawodu uprawnienia do prowadzenia zajęć wychowania fizycznego w szkołach podstawowych.

Celem przygotowania do pracy w szkolnictwie podstawowym nauczycieli, którzy w należyty sposób mogliby realizować program nauki języka rosyjskiego, Ministerstwo Oświaty przystąpiło do organizowania liceów pedagogicznych ze specjalizacją z zakresu języka rosyjskiego. Planowano uruchomienie po jednym takim liceum w każdym kuratorium szkolnym. Z początkiem roku szk. 1950/51 w dziewięciu liceach wprowadzono specjalizację dla kandydatów na nauczycieli języka rosyjskiego, a mianowicie: w Bydgoszczy, Kamieniu, Katowicach, Krzeszowicach, Piotrkowie, Radomiu, Warszawie i Wrocławiu³⁷. Jeszcze w tym samym roku w dalszych liceach pedagogicznych wprowadzono specjalizację w zakresie języka rosyjskiego tak, że w efekcie każde województwo uzyskało po jednym liceum o tym profilu kształcenia. Plan nauczania w tych liceach, stanowiący załącznik do zarządzenia ministra oświaty z 17 października 1951 r., przewidywał na język rosyjski 27 godzin tygodniowo, w tym 6 godzin w kl. II i po 7 godzin w pozostałych klasach³⁸.

W tym samym czasie wprowadzono dalsze przedmioty będące kierunkiem specjalizacji. Utworzono mianowicie w liceum pedagogicznym w Białym Podlaskim klasy z białoruskim językiem nauczania³⁹, a w liceum w Za-

³⁵ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 11, poz. 158.

³⁶ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 19, poz. 252; Zob. też instrukcję z 27 lipca 1950 r. w sprawie organizacji pracy w liceach pedagogicznych typu wychowania fizycznego (Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 14, poz. 178).

³⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 17, poz. 226; Zob. też pismo w tej sprawie z 17 VII 1950 r. (AAN w Warszawie, sygn. 118/).

³⁸ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 19, poz. 251.

³⁹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 16, poz. 214.

kopaniem wprowadzono język słowacki jako przedmiot nauczania na okres trzech lat ⁴⁰.

Dla przygotowania do pracy w drużynach harcerskich szkół podstawowych przewodników, którzy mogli zgodnie z instrukcją o organizacji harcerskiej w szkolnictwie prowadzić pracę w tym zakresie wśród dzieci i młodzieży ⁴¹, Ministerstwo Oświaty zaczęło organizować począwszy od roku szk. 1951/52 w każdym województwie w jednym z liceów pedagogicznych klasy ze specjalizacją w zakresie zagadnień harcerskich ⁴². Zróżnicowanie na klasy przygotowujące przewodników drużyn harcerskich i klasy kształcące nauczycieli następowało od klasy III. W związku z tym w liceach pedagogicznych typu harcerskiego organizowano co najmniej dwie klasy pierwsze. Licea pedagogiczne o profilu harcerskim realizowały obok jednolitego programu nauczania, program nod nazwą „zagadnienia harcerstwa”, który miał zaznajomić licealistów z metodyką pracy harcerskiej oraz zadaniami politycznymi, społecznymi i wychowawczymi harcerstwa ⁴³.

Niezależnie od tych specjalności zorganizowane zostały klasy III i IV ze specjalizacją w zakresie opieki nad dzieckiem. Trzeba jednak dodać, że licea opiekuńczo-wychowawcze istniały już od 1948 r. i miały na celu przygotowanie wychowawców do placówek opieki nad dzieckiem.

Okólnikiem z dnia 4 grudnia 1956 r. Ministerstwo Oświaty poleciło wprowadzić do liceum pedagogicznego w Bartoszycach, począwszy od nowego roku szkolnego nauczanie poszczególnych przedmiotów w języku ukraińskim dla młodzieży tej narodowości ⁴⁴. Zorganizowanie specjalizacji w zakresie języka ukraińskiego wiązało się z faktem, że w roku szk. 1955/56 w 81 szkołach na terenie siedmiu województw (Koszalin, Olsztyn, Wrocław, Zielona Góra, Szczecin, Lublin, Rzeszów) pobierało dodatkową naukę języka ukraińskiego 1 595 uczniów narodowości ukraińskiej ⁴⁵. Kadra nauczycielska do języka ukraińskiego była niewystarczająca oraz miała znaczne braki w zakresie znajomości tego języka. Ponadto istniały licea ze specjalizacją w zakresie języka niemieckiego i żydowskiego ⁴⁶.

Wprowadzenie specjalizacji tylko częściowo rozwiązywało problem przygotowania nauczycieli o dodatkowych kwalifikacjach, gdyż przy przeładowanych programach absolwenci nie byli w stanie należycie opanować treści nauczania zarówno ogólnokształcących, jak i pedagogicznych. Poza tym – jak podkreśla B. Ratuś – „absolwenci liceów ze specjalizacją mieli identyczne uprawnienia jak ich koledzy po pozostałych liceach; nie stosowano

⁴⁰ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 16, poz. 213.

⁴¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 17, poz. 220.

⁴² Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 23, poz. 299.

⁴³ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 19, poz. 253.

⁴⁴ Dz. Urz. Min. Ośw., 1956, nr 15, poz. 148.

⁴⁵ AAN w Warszawie, sygn. 120/1.

⁴⁶ Zob. B. R a t u ś, op. cit., s. 35.

także zróżnicowania w obowiązujących przepisach dotyczących kwalifikacji nauczycieli”⁴⁷. Po kilku latach władze szkolne zaprzestały organizowania liceów o sprofilowanym kierunku kształcenia, zwłaszcza po uchwale Prezydium Rządu z 18 V 1954 r. w sprawie ulepszenia systemu kształcenia nauczycieli.

Również w latach 1951–1970 plany nauczania liceów pedagogicznych nie były stałe, ale ulegały częstym zmianom. Plan nauczania wprowadzony do liceum pedagogicznego w roku szk. 1954/55 zawierał 20 przedmiotów obowiązkowych oraz 1 nadobowiązkowy (gra na instrumencie). W planie tym utrzymane zostały metodyki szczegółowe przedmiotów ogólnokształcących, co wynikało z faktu, że na liceach pedagogicznych spoczywał cały ciężar przygotowania absolwentów do nauczania wszystkich przedmiotów w szkole podstawowej. Oprócz metodyk szczegółowych plan przewidywał przedmioty pedagogiczne począwszy od klasy II w ilości 17 godzin tygodniowo w ciągu całego cyklu kształcenia (pedagogika 9 godzin tygodniowo, metodyka nauczania początkowego – 4 godziny, psychologia – 3 godziny, higiena szkolna – 1 godzina)⁴⁸. W połączeniu z metodykami szczegółowymi liczba godzin przedmiotów pedagogicznych była wystarczająca.

W związku z przedłużeniem nauki w liceach pedagogicznych do lat pięciu w roku szk. 1957/58 wprowadzono nowy plan nauczania. Nie miał on jednak charakteru stabilnego, gdyż był zmieniany w latach 1959/60, 1960/61, 1961/62 i 1967/68. W pierwszym planie nauczania 5-letniego liceum pedagogicznego⁴⁹, które miało przygotować absolwentów wyłącznie do nauczania w klasach początkowych (I–IV) szkoły podstawowej, zrezygnowano z metodyk szczegółowych. Z dalszych zmian w planie liceum 5-letniego należy wymienić: 1) wprowadzenie we wszystkich klasach jako przedmiotu obowiązkowego gry na instrumencie, w wymiarze 9 godzin; 2) zwiększenie liczby godzin śpiewu do 10; 3) przeznaczenie 8 godzin na naukę rysunku; 4) powiększenie do 10 ogólnej liczby godzin prac ręcznych⁵⁰. W nowym planie nauczania chór był przedmiotem obowiązkowym po 1 godzinie w każdej klasie i jako przedmiot nadobowiązkowy język obcy (do wyboru: angielski, francuski, niemiecki lub łacina). Czas uzyskany w wyniku przedłużenia nauki oraz zlikwidowania metodyk szczegółowych przeznaczono na przedmioty artystyczno-techniczne i ogólnokształcące.

Koncepcja przygotowywania przez licea pedagogiczne nauczycieli tylko do klas początkowych została zweryfikowana przez rzeczywistość szkolną, która zmuszała ich do uczenia także w klasach wyższych. Dlatego w planie

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ *Tymczasowa instrukcja programowa dla liceów pedagogicznych*, z. 1, Warszawa 1954, s. 5.

⁴⁹ *Instrukcja programowa dla liceów pedagogicznych na rok szkolny 1957/58*, Warszawa 1957, s. 5.

⁵⁰ Por. B. Ratuś, op. cit., s. 92.

nauczania liceum pedagogicznego wprowadzonym od roku szk. 1959/60 przewidziano w klasie V obowiązkowo metodykę nauczania języka polskiego oraz metodykę nauczania wybranego przedmiotu (historii, geografii, biologii, fizyki, chemii, języka rosyjskiego). Oznaczało to, że licea pedagogiczne miały przygotowywać równocześnie do nauczania początkowego (metodyka nauczania początkowego – 3 godzin w kl. V) oraz dwóch przedmiotów w klasach starszych. W planie tym oddzielono astronomię od fizyki, której uczono jako osobnego przedmiotu w klasie V. Aby umożliwić skuteczniejsze oddziaływanie wychowawcze oraz czuwanie nad organizacją pracy młodzieży wprowadzono do planu nauczania dodatkowe godziny lekcyjne do dyspozycji wychowawców klas – po 1 godzinie tygodniowo⁵¹.

W roku szk. 1960/61 zgodnie z zarządzeniem ministra oświaty z dnia 27 kwietnia 1960 r. wprowadzono w liceach pedagogicznych nowy plan nauczania⁵². Plan ten różnił się tym od poprzedniego, że nie uwzględniał metodyki nauczania wybranego przedmiotu, a wprowadzał obowiązkową metodykę nauczania matematyki w kl. V w ilości 2 godzin tygodniowo. Zamiast logiki wprowadzono w klasie V propedeutykę filozofii⁵³. W planie nauczania z roku szk. 1960/61 zmniejszono ilość godzin następujących przedmiotów: języka polskiego (z 23 na 22 godziny tygodniowo), historii (z 12 na 11), biologii (z 9 na 8), matematyki (z 18 na 17), wychowania fizycznego (z 11 na 10), śpiewu (z 9 na 8), rysunku (z 8,5 na 8), pedagogiki (z 9 na 8), higieny szkolnej (z 2 na 1). Posunięcia te wbrew oczekiwaniu zwiększyły tygodniowe obciążenie uczniów zajęciami, gdyż kosztem tych częściowych redukcji zwiększono ilość godzin pracy ręcznej (z 8,5 do 10) oraz wprowadzono dodatkowo zajęcia praktyczne w wymiarze 2 godz. tygodniowo w klasach I–III i 3 godz. w klasach IV i V⁵⁴. Wprowadzenie zajęć praktycznych miało na celu rozwijanie zainteresowań przyszłych nauczycieli i wychowawców zagadnieniami techniki przemysłowej i rolniczej, wyrobienie umiejętności organizowania pracy przez praktyczne zaznajamianie z podstawowymi zasadami jej organizacji, wdrożenie do umiejętnego i sprawnego posługiwania się urządzeniami technicznymi w szkole oraz wyrobienie osobistej zaradności w życiu i w pracy ze środowiskiem, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień kulturalno-oświatowych. Instrukcja programowa tego przedmiotu podawała następujące rodzaje zajęć w poszczególnych

⁵¹ *Program nauczania w liceum pedagogicznym i w liceum pedagogicznym dla wychowawczyń przedszkoli*, cz. I, Warszawa 1959, s. 4.

⁵² Dz. Urz. Min. Ośw., 1960, nr 7, poz. 105.

⁵³ Dz. Urz. Min. Ośw., 1960, nr 9, poz. 154; Zob. instrukcję programową w sprawie nauczania propedeutyki filozofii w liceach ogólnokształcących, w liceach pedagogicznych oraz w liceach pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli (Dz. Urz. Min. Ośw., 1961, nr 1, poz. 3).

⁵⁴ Zob. instrukcję programową w sprawie realizacji zajęć praktycznych w liceach pedagogicznych i w liceach pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli z dnia 20 IV 1960 r. (AAN w Warszawie, sygn. 129/1).

klasach liceum pedagogicznego: w kl. I – gospodarstwo domowe, w kl. II – prace agro- i zootechniczne, w kl. III – zajęcia artystyczne, w kl. IV – zajęcia z zakresu elektrotechniki z elementami motoryzacji i mechanizacji, w kl. V – zajęcia z zakresu znajomości silnika spalinowego wraz z nauką prowadzenia ciągnika, motocykla i samochodu. W ciągu 5-letniego pobytu w liceum uczniowie powinni zapoznać się, w miarę możliwości, ze wszystkimi wymienionymi wyżej rodzajami zajęć praktycznych.

Wprowadzone począwszy od roku szk. 1961/62 zmiany w planach i programach nauczania liceów pedagogicznych polegały na: 1) zmniejszeniu tygodniowego wymiaru godzin we wszystkich klasach, 2) wprowadzeniu nauczania przedmiotów pedagogicznych od klasy III, 3) włączeniu metodyki języka polskiego i metodyki matematyki do programu tych przedmiotów, 4) połączeniu zajęć praktycznych z pracą ręczną w jeden przedmiot, 5) eliminowaniu tych partii materiału szkolnego, których znajomość nie jest niezbędna dla ogólnego wykształcenia i pracy zawodowej przyszłych nauczycieli, 6) uwzględnieniu w szerszym zakresie w materiale nauczania problematyki życia współczesnego, 7) wprowadzeniu nowych programów przedmiotów pedagogicznych.

W planach nauczania 5-letniego liceum pedagogicznego wyraźnie preferowano pod względem ogólnej liczby godzin przedmioty artystyczno-techniczne⁵⁵. Metodyka tych przedmiotów obejmowała wszystkie klasy szkoły podstawowej, gdyż absolwenci liceów uczyli także w klasach wyższych. W roku szk. 1967/68 wprowadzono do liceów pedagogicznych nowy plan nauczania, w którym wrócono do nauczania metodyk szczegółowych niektórych przedmiotów: języka polskiego, matematyki, wychowania fizycznego, wychowania muzycznego, wychowania plastycznego i zajęć praktyczno-technicznych. W tym czasie wprowadzono nową nomenklaturę przedmiotów artystyczno-technicznych. W roku 1967 wprowadzono w liceach zamiast wiadomości o Polsce i świecie współczesnym w klasie V, wychowanie obywatelskie⁵⁶.

Przedmioty pedagogiczne

Programy nauczania przedmiotów pedagogicznych, które decydowały o swoistym charakterze zakładów kształcenia nauczycieli, nie ulegały tak ciągłym zmianom jak plany nauczania. Po wojnie do programu przedmiotów pedagogicznych wprowadzono niewielkie zmiany, usunięto przede wszystkim treści ideologiczne obce naszej rzeczywistości. Nowe programy tych przedmiotów wprowadzone w roku szk. 1950/51 przetrwały z niewielkimi zmianami do roku 1956/57. Ogólne cele nauczania przedmiotów pedagogicznych

⁵⁵ Por. B. Ra tu ś, op. cit., tabele 12 i 13.

⁵⁶ Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyż., 1968, nr B-11, poz. 93.

określały programy, podręczniki i wytyczne władz oświatowych. Kładły one nacisk na zaznajomienie kandydatów na nauczycieli z podstawowymi zagadnieniami socjalistycznej teorii pedagogicznej zwłaszcza z dorobkiem pedagogiki i szkoły radzieckiej oraz wyposażenie licealistów w wiadomości i umiejętności potrzebne do organizowania pracy dydaktycznej i wychowawczej w szkole⁵⁷. Natomiast z braków w zakresie treści programowych głównie w okresie działalności 4-letnich liceów pedagogicznych trzeba wymienić „odcięcie się od tradycji polskiej myśli pedagogicznej oraz zachodnioeuropejskiej i amerykańskiej”⁵⁸.

Tabela 2

PRZEDMIOTY PEDAGOGICZNE W PLANACH NAUCZANIA 4-LETNIEGO LICEUM PEDAGOGICZNEGO
W LATACH 1947–1955

Przedmiot	1947/48		1948/49		1950/51			1954/55		
	III	IV	III	IV	II	III	IV	II	III	IV
Pedagogika i historia wychowania	—	4	—	4	2	3	4	2	3	4
Psychologia	3	—	3	—	—	3	—	—	3	—
Metodyka nauczania początkowego	—	—	—	—	—	—	4	—	—	4
Dydaktyka	—	—	4	4	—	—	—	—	—	—
Hygiena szkolna	—	1	—	2	1	—	1	1	—	—
Razem	3	5	7	10	3	6	8	3	6	8
Łącznie przedmioty pedagogiczne	8		17		17			17		

Zródło: B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 95, tabela 14.

Analiza planów nauczania w 5-letnich liceach pedagogicznych „dokonana pod kątem widzenia udziału w nich przedmiotów pedagogicznych” dowodzi – zdaniem B. Ratusia – „braku zdecydowanej koncepcji w polityce kształcenia nauczycieli szkół podstawowych także w okresie istnienia liceów pięcioletnich”⁵⁹. W poprzednim okresie zwłaszcza od roku 1948 liczba godzin przedmiotów pedagogicznych była stała i wynosiła 17 godzin tygodniowo, w liceach 5-letnich ulegała kilkakrotnym zmianom.

Program z 1958 r. zwracał uwagę na podstawowe kłopoty związane z przygotowaniem uczniów liceum pedagogicznego do zawodu nauczycielskiego: „Organizacja pracy w liceum pedagogicznym nastęrcza liczne trudności. Pierwsza z nich polega na konieczności zmieszczenia w programie

⁵⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1953, nr 4, poz. 30.

⁵⁸ B. Ratuś, op. cit., s. 99.

⁵⁹ B. Ratuś, op. cit., s. 100.

tej szkoły średniej zarówno wykształcenia ogólnego, jak i zawodowego. Trudność druga jest bardziej zasadnicza: polega ona na tym, że bardzo młodzi ludzie w wieku 14–19 lat, niedojrzali jeszcze pod względem umysłowym i społecznym, mają w toku kształcenia pedagogicznego poznać, zrozumieć i przysposobić się do prowadzenia całokształtu działalności nauczyciela szkoły podstawowej. Uczniowie liceum pedagogicznego nie rozporządzają ani odpowiednią dojrzałością ogólną, ani wystarczającym doświadczeniem wychowawczym, aby łatwo ich było wprowadzić w nauki tak trudne, jak nauki pedagogiczne. Nie mają oni również dostatecznej praktyki spo-

Tabela 3

USYTUOWANIE PRZEDMIOTÓW PEDAGOGICZNYCH
W PLANACH NAUCZANIA KLAS LICEUM PIĘCIOLETNIEGO

Przedmiot	1957/58		1959/61		1960/61	
	IV	V	IV	V	IV	V
Pedagogika	2/4 ^a	2	4	5	4	4
Psychologia	2	2	3	2	3	2
Metodyka nauczania początkowego	—	2	—	7 ^b	—	7 ^c
Higiena szkolna	—	2	—	2	—	1
Razem	4/6 ^a	8	7	18	7	14
Łącznie przedmioty pedagogiczne	12/14 ^a		25		21	

^a Dane za pierwsze i drugie półrocze, ^b w tym 2 godziny metodyki języka polskiego i 2 godziny metodyki wybranego przedmiotu (historii, geografii, biologii, fizyki, chemii, języka rosyjskiego), ^c w tym 2 godziny metodyki języka polskiego i 2 godziny metodyki matematyki.

Zródło: B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 96, tabela 15.

łecznej, a przecież przygotowanie kandydata do zawodu nauczycielskiego wymaga nie tylko wyrobienia odpowiedniej postawy i umiejętności pedagogicznych, ale także umiejętności włączenia się w proces budowania socjalizmu w naszym kraju”⁶⁰.

Program przedmiotów pedagogicznych wprowadzony w 1961 r. obowiązywał do końca istnienia liceów pedagogicznych. W programie tym przewidziano trójstopniowe pedagogiczne kształcenie młodzieży w oparciu o następujące przedmioty: klasa III – psychologia ogólna i rozwojowa oraz historia wychowania, klasa IV – psychologia wychowawcza i zarys systematycznego kursu pedagogiki, klasa V – dalsze przyswajanie wiadomości pedagogicznych i psychologicznych oraz stosowanie jej w praktyce. W myśl

⁶⁰ Program przedmiotów pedagogicznych, Drugi wariant, Warszawa 1958, s. 1.

tej koncepcji organizacyjnej i programowej kształcenie pedagogiczne rozpoczynało się w klasie III od historii wychowania a kończyło się w klasie V na rozwoju nauk pedagogicznych i psychologicznych. Realizację programu z dziejów wychowania i myśli pedagogicznej ułatwiał w dużym stopniu dobrze opracowany metodycznie podręcznik S. Wołoszyna oraz teksty źródłowe J. Walczyny i S. Wołoszyna.

Tabela 4

PRZEDMIOTY PEDAGOGICZNE W PLANACH NAUCZANIA KLAS PIĘCIOLETNICH
W LATACH 1961/62 I 1967/68

Przedmiot	1961/62			1967/68		
	III	IV	V	III	IV	V
Pedagogika ^a	3 ^a	7/5 ^b	4	4	7/5 ^b	4
Psychologia	—	—	—	—	—	—
Metodyka nauczania początkowego	—	0/2 ^b	2	—	0/2 ^b	3
Higiena szkolna	—	1	—	—	1	—
Razem	3	8	6	4	8	7
Łącznie przedmioty pedagogiczne	17			19		

^a W planie nauczania od roku szk. 1961/62 pedagogikę, psychologię i historię wychowania określano wspólną nazwą „przedmioty pedagogiczne”, ^b Dane za pierwsze i drugie półrocze.

Źródło: B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 96, tabela 15.

Realizacja procesu wychowawczego w liceach pedagogicznych

Na całokształt pracy liceum pedagogicznego składały się zarówno treści kształcące, jak i wychowawcze. Sens racjonalnego działania liceum nad kształtowaniem osobowości nauczyciela-wychowawcy polegał na osiągnięciu jedności celów nauczania i wychowania. Podstawą do właściwego przebiegu procesu dydaktycznego były plany i programy nauczania, które podlegały licznym modyfikacjom w miarę zachodzących przeobrażeń w strukturze społeczno-politycznej i gospodarczej naszego kraju. Znacznie głębszej reorientacji wymagały treści i kierunki wychowania młodzieży szczególnie w zakładach kształcenia nauczycieli. Problematykę pracy wychowawczej w liceach pedagogicznych kształtowały w poszczególnych latach potrzeby budownictwa socjalistycznego.

Władze oświatowe podejmowały od początków swej działalności wysiłki w celu nasycenia materiału nauczania i całej pracy wychowawczej liceów pedagogicznych elementami nowego ideału wychowawczego, usuwając pozostałości ideologii sprzecznej z ustrojem demokratycznym. Formułowany

w latach 1944–1948 demokratyczny ideał wychowawczy nabierał stopniowo charakteru w pełni socjalistycznego, co łączyło się z orientacją na rzecz szybkiej industrializacji kraju, przekształcenia Polski z państwa rolniczo-przemysłowego w państwo z silnie rozwiniętą gospodarką zwłaszcza w dziedzinie przemysłowej⁶¹. W instrukcji w sprawie organizacji roku szk. 1949/50 jako pilne i ważne zadanie uznano konsekwentną przebudowę oblicza ideowego zakładów kształcenia nauczycieli celem przygotowania kadr pedagogicznych „o nowej postawie ideologicznej, oddanych sprawie budowy socjalizmu w Polsce”⁶². W pracy wychowawczej nauczyciele liceów pedagogicznych – podkreślano w instrukcji – powinni zaszczepiać młodzieży zasady moralności socjalistycznej, właściwy stosunek do pracy i dobra społecznego, poczucie ludowego patriotyzmu i proletariackiego internacjonalizmu. Jako podstawowy cel wychowania wysunięto kształtowanie u uczniów naukowego materialistycznego poglądu na świat. W związku z tym władze oświatowe wspólnie z Towarzystwem Przyjaciół Dzieci podjęły wysiłki na rzecz laicyzacji liceów pedagogicznych. Pierwsze licea pedagogiczne jako szkoły świeckie przejęło TPD w 1950 roku. W piśmie z dnia 12 lipca 1950 r. do ZG TPD Ministerstwo Oświaty zakomunikowało, że z dniem 1 sierpnia tegoż roku zostaną zlikwidowane państwowe licea pedagogiczne w Tarnowie, Chełmie, Tomaszowie Mazowieckim, Zgierzu, Lesznie, Myśliborzu, Płocku, Lublinie, Suwałkach, Ostródzie, Rzeszowie i Inowrocławiu. Na miejsce zlikwidowanych państwowych liceów pedagogicznych TPD – zgodnie z umową – miało zorganizować własne licea pedagogiczne. Równocześnie Ministerstwo wyraziło zgodę na przekazanie TPD do użytkowania budynków, inwentarza szkolnego itd. oraz zaleciło kuratoriom szkolnym wydać orzeczenia uprawniające do zorganizowania przez TPD nowych liceów pedagogicznych w Zabrze, Gorzowie, Stargardzie, Wałbrzychu, Elblągu, Gostyninie oraz Augustowie na miejsce zlikwidowanego liceum pedagogicznego w Suwałkach⁶³. Dalszym posunięciem w procesie walki o świecki charakter szkoły było przekształcenie w 1951 r. wszystkich liceów pedagogicznych w zakłady bez nauczania religii⁶⁴.

Cechą charakterystyczną w dziedzinie wychowania do r. 1956 była dominacja celów wychowania ideologicznego nauczycieli przed ich kwalifikacjami zawodowymi. Zmiany społeczno-polityczne wprowadzone po październiku 1956 r. wywarły istotny wpływ na podniesienie poziomu pracy dydaktycznej i wychowawczej liceów pedagogicznych oraz ugruntowanie ich socjalistycznego i świeckiego charakteru. W instrukcji w sprawie organizacji roku szk. 1960/61 podkreślono, że „najważniejszym zadaniem szkół i pla-

⁶¹ W. Pomykała, *Kształtowanie ideału wychowawczego w PRL w latach 1944–1976*, Warszawa 1977, s. 177 i nast.

⁶² Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 8, poz. 147.

⁶³ AAN w Warszawie, sygn. 118/1.

⁶⁴ Por. B. Ratus, op. cit., s. 35.

cówek oświatowo-wychowawczych jest dalsze umacnianie socjalistycznego kierunku wychowania przede wszystkim przez zacieśnienie więzi szkoły z życiem i budownictwem socjalizmu w naszym kraju oraz pogłębienie oddziaływania wychowawczego na młodzież w duchu moralności socjalistycznej”⁶⁵.

Integralną częścią systemu dydaktyczno-wychowawczego w liceach pedagogicznych były zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne. Wśród form zajęć pozalekcyjnych w liceach pedagogicznych można wyróżnić następujące: pracę w internacie, kółka zainteresowań, zespoły artystyczne, sportowe oraz działalność ideowopolityczną organizacji młodzieżowych.

Internaty liceów pedagogicznych spełniały funkcje opiekuńcze i wychowawcze. Ich działalność oparta była o corocznie opracowywane plany pracy, które stanowiły składową część działalności dydaktyczno-wychowawczej liceum. Wykorzystanie wszystkich możliwości wychowawczych, jakie stwarzał internat, nie było sprawą łatwą. Zbiorowisko młodzieży o różnych charakterach, zainteresowaniach i zróżnicowanym wyrobieniu społecznym stwarzało konieczność dobrej organizacji pracy, a przede wszystkim wymagało ofiarności ze strony kadry wychowawców. Przykład osobisty i długoletnie doświadczenie pedagogiczne wielu kierowników i wychowawców były decydującym czynnikiem kształtującym w internacie atmosferę wzajemnego zaufania i współpracy. Życzliwość wychowawców, umiejętne docieranie do każdego wychowanka, gotowość niesienia pomocy mobilizowały wychowanków do pracy nad własnym charakterem i kształtowaniem podstawowych norm współżycia. Działalność całego zespołu wychowawców zmierzała do wyrobienia i utrwalenia elementarnych umiejętności, związanych z zaspokojeniem codziennych potrzeb, przyzwyczajania do prac społecznie użytecznych w internacie, w szkole i środowisku, oraz kształtowania umiejętności uczenia się, poszerzania poznawanych zjawisk otaczającego świata, jak również budowania podstaw naukowego poglądu na świat. Silnie akcentowanym zamierzeniem w pracy wychowawczej było wyrabianie kultury języka, umiejętności codziennego zachowania się i wpajanie poczucia godności osobistej oraz stopniowe przyswajanie umiejętności samokontroli i świadomej dyscypliny.

Działające w internatach samorządy były składowymi częściami samorządu szkolnego. Samorząd rekrutował się z najbardziej aktywnych wychowanków, skupiając wokół siebie i swych poczynań większość młodzieży mieszkającej w internacie. Przeważnie w zakresie działalności samorządu internatu rozwinęły się zajęcia świetlicowe, organizacja właściwego wykorzystania wolnego czasu, organizowanie wieczorków towarzyskich i troska o lepsze wyniki nauczania. Na niektórych odcinkach samorząd miał duży dorobek, np. w zakresie zajęć świetlicowych i organizacji wolnego czasu, czytelnictwa prasy i literatury popularnonaukowej. Systematyczne dostarczanie prasy i czasopism, sugerowanie przeczytania ciekawych artykułów, słu-

⁶⁵ Dz. Urz. Min. Ośw., 1960, nr 6, poz. 97.

chanie audycji radiowych a w późniejszych latach oglądanie dzienników telewizyjnych i interesujących programów publicystycznych, rozrywkowych i teatralnych stwarzało warunki do przeżyć i refleksji, włączało wychowanków w nurt wydarzeń politycznych i społecznych. W pracy internatu i samorządu na uwagę zasługuje organizacja nauki własnej, formy wychowania przez pracę i budzenie zapału do niej.

W dziejach liceów pedagogicznych piękną kartę zapisały różnego rodzaju zespoły artystyczne, jak chóry szkolne, zespoły muzyczne, dramatyczne i taneczne. Formy tej działalności odegrały poważną rolę w upowszechnianiu kultury wśród przyszłych nauczycieli oraz wyposażeniu ich w umiejętności śpiewacze i gry na instrumencie. W kółkach zainteresowań uczniowie pogłębiali wiadomości, często wyrównywali braki, rozwijali zainteresowania. W każdym niemal liceum pedagogicznym działały kółka polonistyczne, fizyczne, chemiczne, matematyczne, historyczne, biologiczne i pedagogiczne. Na szczególne podkreślenie zasługuje praca szkolnych kół sportowych, które skupiały w całym okresie działalności dużo młodzieży licealnej. Takie sekcje SKS jak: lekkoatletyczna, piłki ręcznej, nożnej, tenisa stołowego z dużym powodzeniem krzewiły ideę wychowania fizycznego i sportu wśród przyszłych nauczycieli⁶⁶.

INTERNATY LICEÓW PEDAGOGICZNYCH
W LATACH 1952-1966

Tabela 5

Rok	Liczba internatów	Miejsc w internatach	Uczniowie korzystający z internatów	% korzystających z internatów w stosunku do liczby uczniów
1952	125	20 064	22 091	50,6
1953	128	21 311	23 660	49,9
1954	147	22 566	26 776	54,0
1955	145	23 583	27 070	55,2
1956	144	23 629	26 832	55,0
1957	144	23 292	26 681	58,0
1958	139	22 369	23 667	59,4
1959	135	21 692	23 441	62,2
1960	128	20 671	23 444	60,2
1961	114	18 728	22 236	54,2
1962	109	18 288	22 188	51,3
1963	107	22 393	22 393	50,1
1964	105	17 976	21 742	48,2
1965	103	17 570	20 870	53,0
1966	98	16 504	18 038	61,9

Z r ó d ł o: B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 136, tabela 16.

⁶⁶ Szerzej na temat działalności pozalekcyjnej liceów pedagogicznych zob. B. Ratuś, op. cit., s. 134 i nast.

W realizacji zadań wychowawczych w liceach pedagogicznych aktywny udział brały organizacje młodzieżowe. Im przypadła ważna rola w kształtowaniu postaw ideowo-wychowawczych uczniów. W całym okresie istnienia liceów pedagogicznych rozwijało w nich swą działalność wiele organizacji młodzieżowych, które można podzielić na trzy grupy: 1) ideowopolityczne, 2) społeczno-gospodarcze, 3) społeczno-humanitarne. Do pierwszej grupy należały przede wszystkim Związek Walki Młodych, Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OM TUR), Sekcje Młodych Stronnictwa Demokratycznego, Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Młodzieży Polskiej i Związek Młodzieży Socjalistycznej. Do drugiej grupy wchodziły: Samorząd Szkolny, Spółdzielnia Uczniowska i Szkolna Kasa Oszczędności. Trzecią grupę reprezentowały: Koła Polskiego Czerwonego Krzyża, Liga Morska, Liga Przyjaciół Żołnierza, Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, Liga Obrony Kraju, Liga Ochrony Przyrody i Szkolne Koła Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy.

Już w początkach 1945 r. okólnik Ministerstwa Oświaty zalecał, aby otoczyć opieką koła reaktywowanych drużyn harcerskich, zapewnić im odpowiednie pomieszczenia w budynkach szkolnych. Władze oświatowe zmierzały też w kierunku stworzenia odpowiedniego klimatu wokół organizacji ideowopolitycznych. „Praca młodzieży w tych organizacjach – czytamy w okólniku – stanie się jednym ze skutecznych sposobów jej wychowania społecznego, ułatwi jej zdobycie światopoglądu, przysposobi młodzież do pełnienia zadań obywatela demokratycznego państwa”⁶⁷. Trzeba przy tym pamiętać, że programy wychowawcze poszczególnych organizacji, szczególnie w pierwszym okresie powojennym, różniły się dość poważnie, co utrudniało walkę o socjalistyczny kierunek wychowania przyszłych nauczycieli. W ZMW „Wici” i Związku Nauczycielstwa Polskiego żywe były wówczas tendencje agrarystyczne, zyskujące zwolenników wśród uczniów pochodzenia chłopskiego. Wpływ ZWM wśród młodzieży liceum pedagogicznego był początkowo niewielki. Jednak po roku 1947 nastąpiło ożywienie i rozwój różnych form działalności kulturalno-oświatowej i ideologicznej. Zarządy szkolne ZWM, ZMW „Wici” i OM TUR współpracowały ze sobą, szczególnie na początku 1948 r., kiedy zaczęły rozwijać się mocno tendencje zjednoczeniowe ruchu młodzieżowego w Polsce.

W roku szk. 1948/49, po kongresie zjednoczeniowym, który odbył się w lipcu 1948 r. miejsce trzech organizacji zajął Związek Młodzieży Polskiej. W pierwszym roku działalności ZMP główny wysiłek został skierowany na przeprowadzenie akcji scaleniowych kół organizacji ZWM, ZMW „Wici” i OM TUR. Liczba członków ZMP w liceach pedagogicznych była wysoka

⁶⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 1, poz. 29.

i w niektórych liceach do tej organizacji należeli wszyscy uczniowie⁶⁸. Oceniając ogólnie działalność ZMP trzeba stwierdzić, że zasługą tej organizacji było wytworzenie w szkole atmosfery nauki, organizowanie pomocy dla członków słabszych w nauce i mobilizowanie do prac społecznych na rzecz szkoły i środowiska. ZMP wniósł wiele wartościowych treści w wychowanie ideowe przyszłych nauczycieli.

W celu podniesienia poziomu pracy tej organizacji młodzieżowej Ministerstwo Oświaty w 1951 r. powołało do liceów pedagogicznych etatowych organizatorów ZMP⁶⁹. W tym też roku w liceach tych utworzono stanowiska zastępców dyrektorów, czyniąc ich odpowiedzialnymi za poziom pracy ideowopolitycznej. Z dniem 1 II 1956 r. organizatorzy przeszli na etaty ZG ZMP. „Analiza pracy organizatorów ZMP – czytamy w piśmie Ministerstwa Oświaty – wykazała, że nie przyczynili się oni do ożywienia i rozwinięcia działalności ZMP na terenie zakładów kształcenia nauczycieli”⁷⁰. W związku z powyższym Ministerstwo Oświaty od 1 września 1956 r. w porozumieniu z ZG ZMP zniosło funkcję organizatora ZMP w liceach pedagogicznych. W 1957 r. wskutek zaistniałych zmian w życiu społeczno-politycznym kraju rozwiązany został Związek Młodzieży Polskiej.

Drugą obok ZMP organizacją działającą w liceach pedagogicznych był Związek Harcerstwa Polskiego. Jego działalność po powstaniu ZMP podupadła, harcerze zasilali szeregi tej organizacji. Po reaktywowaniu ZHP w 1956 r. i przyjęciu deklaracji ideowej przystąpiono ponownie do organizowania w liceach pedagogicznych drużyn harcerskich. Działalność ZHP w latach sześćdziesiątych dotyczyła głównie przygotowania instruktorów do prowadzenia drużyn harcerskich, co było ważną sprawą w tym typie szkoły. Zamiłowanie do pracy harcerskiej zdobywali uczniowie w drodze aktywnego uczestnictwa w ruchu harcerskim poprzez bogate formy organizacyjne, jak: biwaki, obozy wędrownie, zimowiska, kultywowanie tradycji, obrzędowości harcerskiej oraz udział w innych imprezach.

W roku 1957/58 zorganizowano w liceach pedagogicznych nową organizację ideowopolityczną, a mianowicie Związek Młodzieży Socjalistycznej, który nawiązując do tradycji postępowego ruchu młodzieżowego wywierał wyraźny wpływ na kierunek i treść pracy wychowawczej tych szkół. Realizując swój program działania dużo miejsca poświęcała organizacja samopomocy koleżeńskiej, prowadziła pogadanki, dyskusje nad bieżącymi zagadnieniami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi Polski i świata, organizowała szkolne igrzyska sportowe, wieczorki taneczne, spotkania z zasłużonymi ludźmi.

Najbardziej masową organizacją był samorząd szkolny, który w całym

⁶⁸ St. Kosiński, *Rola młodzieżowych organizacji społeczno-politycznych i samorządowych w aktywizacji środowiska* (w:) *Zakłady kształcenia nauczycieli w Szczepieszynie i ich wychowankowie*, s. 142—155; Zob. również B. Ratuś, op. cit., s. 151.

⁶⁹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 16, poz. 216.

⁷⁰ AAN w Warszawie, Pismo Ministerstwa Ośw. z maja 1956 do ZG ZMP, sygn. 120/1.

okresie działalności liceów pedagogicznych doskonalili formy i metody pracy. Organizował on życie uczniowskie na terenie liceum i kierował nim. Wszystkie uroczystości, obchody, imprezy szkolne, apele poranne, troska o czystość i porządek przekazane zostały w ręce młodzieży, która w większości przypadków wywiązywała się należycie ze swych zadań.

Kadra kierownicza i nauczycielska liceów pedagogicznych

Decydujący wpływ na sprawne funkcjonowanie liceów pedagogicznych miała kadra kierownicza i nauczycielska, która kształtowała profil nauczania i oblicze ideowe tych szkół. Pełnienie funkcji kierowniczych zwłaszcza w liceach pedagogicznych należało do rzeczy trudnych i uwarunkowane było wieloma czynnikami. Zależało nie tylko od kwalifikacji kandydata na stanowisko kierownicze, jego doświadczenia życiowego i wielu walorów osobistych, ale także od warunków pracy i umiejętności całego zespołu.

Od kandydatów na stanowiska dyrektorów w liceach pedagogicznych wymagano, zgodnie z przepisami przedwojennymi oraz zarządzeniami i wytycznymi władz szkolnych w Polsce Ludowej, wyższego wykształcenia w zakresie wybranej dziedziny wiedzy, kilkuletniej praktyki nauczycielskiej, światopoglądu naukowego i odpowiedniej postawy ideowopolitycznej. W myśl zarządzenia ministra oświaty z 10 kwietnia 1957 r. na stanowisko dyrektora liceum pedagogicznego mógł być mianowany nauczyciel, który: 1) posiadał kwalifikacje do nauczania w szkole danego typu, 2) wyróżniał się w wykonywaniu obowiązków nauczycielskich, 3) posiadał co najmniej 8 lat pracy w charakterze nauczyciela kwalifikowanego, w tym przynajmniej 5 lat w zakładach kształcenia nauczycieli⁷¹. Warunki te uzupełniało zarządzenie ministra oświaty z 22 czerwca 1966 r., które przewidywało mianowanie kandydatów na stanowiska dyrektorów, jeśli spełniali dodatkowo następujące wymagania: 1) posiadali walory ideowo-moralne, 2) wyróżniali się wzorowym wykonywaniem obowiązków, 3) posiadali pewne dodatkowe kwalifikacje, 4) wykazywali znajomość zagadnień organizacyjnych w szkolnictwie⁷².

Podobne kryteria obowiązywały przy zatrudnieniu nauczycieli w liceach pedagogicznych. Od kandydatów na nauczycieli tych szkół wymagano studiów wyższych, kilkuletniej praktyki nauczycielskiej w szkole podstawowej, naukowego światopoglądu i aktywnej postawy politycznej. W sytuacji spowodowanej olbrzymim brakiem nauczycieli występowały trudności w zapewnieniu zakładom kształcenia nauczycieli kadry pedagogicznej, odpowiadającej wszystkim kryteriom zarówno merytorycznym, jak ideowopolitycznym i światopoglądowym. Niemniej kuratoria szkolne starały się zapewnić liceom pedagogicznym możliwie najlepszych, najbardziej doświadczonych

⁷¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1957, nr 5, poz. 52.

⁷² Dz. Urz. Min. Ośw., 1966, nr 9, poz. 52.

i ofiarnych nauczycieli. Stanowiska dyrektorów w liceach pedagogicznych zwłaszcza po wojnie powierzano nauczycielom, którzy pełnili identyczne funkcje przed wojną lub pracowali w tego rodzaju zakładach. Natomiast braki w kadrze nauczycielskiej uzupełniano w drodze zatrudniania nauczycieli z pełnymi kwalifikacjami do nauczania w szkolnictwie podstawowym, głównie pracujących w szkołach ćwiczeń, oraz nauczycieli liceów ogólnokształcących. Odnotowując fakt, iż licea pedagogiczne, w miarę rozwoju, były tym działem szkolnictwa, w którym nie występował na ogół brak nauczycieli, trzeba pamiętać o korzystnym statusie prawnym tej grupy pracowników oświaty. Nauczyciele liceów pedagogicznych pracowali w mniejszym wymiarze godzin oraz pobierali wyższe wynagrodzenie w porównaniu z nauczycielami średnich szkół ogólnokształcących. Było ono wyższe o 15% w przypadku posiadania studiów wyższych i o 10% dla nauczycieli bez wykształcenia akademickiego. W 1945 r. licea pedagogiczne zatrudniały 889 nauczycieli, w następnych latach wzrastała ilościowo kadra pedagogiczna: 1949/50 – 2 100, 1964 – 3 142, a w r. 1966, czyli w okresie ich stopniowej likwidacji – 1 813⁷³.

Jakkolwiek stan kadrowy liceów pedagogicznych kształtował się korzystniej niż w pozostałych typach szkół średnich, to jednak procent zatrudnionych w nich nauczycieli bez wymaganych formalnych kwalifikacji był wysoki. Sytuacja pod tym względem wyglądała oczywiście rozmaicie w poszczególnych latach i w różnych województwach. Najbardziej niekorzystny wskaźnik zatrudnienia nauczycieli niekwalifikowanych przypadął na rok szk. 1950/51 i wynosił 40%⁷⁴. Z upływem lat sytuacja kadrowa liceów pedagogicznych ulegała systematycznej poprawie zarówno w wyniku zdobywania przez nauczycieli wyższego wykształcenia systemem zaocznym, jak dopływu absolwentów uniwersytetów, wyższych szkół pedagogicznych i innych uczelni wyższych. Jeśli idzie o niektóre województwa, to odsetek nauczycieli liceów bez pełnych kwalifikacji był jeszcze wyższy, np. w woj. lubelskim w roku szk. 1949/50 ponad 50% ogółu zatrudnionych w liceach pedagogicznych nie posiadało pełnych kwalifikacji do nauczania w szkolnictwie średnim⁷⁵, zaś w woj. szczecińskim w roku szk. 1950/51 wskaźnik ten wynosił 56%, a w woj. zielonogórskim w rok później aż 83,6%⁷⁶. Natomiast w woj. kieleckim w roku szk. 1952/53 zatrudniano 42% nauczycieli bez kwalifikacji, w roku zaś 1953/54 – 37%⁷⁷. Kieleckie władze szkolne oceniły wówczas następująco sy-

⁷³ B. Ratuś, op. cit., s. 49; W. Iwanowski, *Kadry nauczycielskie, zatrudnienie, ruch służbowy, odpływ, kształcenie*, Warszawa 1968, s. 114.

⁷⁴ K. Wojciechowski, *Z historii kształcenia kadr nauczycielskich w Polsce Ludowej* s. 311.

⁷⁵ J. Doroszewski, *Szkolnictwo pedagogiczne na Lubelszczyźnie w latach 1944—1948 (w:) Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 1980, nr 1, s. 88.

⁷⁶ B. Ratuś, op. cit., s. 50.

⁷⁷ A. Szymański, *Zakłady kształcenia nauczycieli w Kieleckim*, Kielce 1975, s. 35.

tuację kadrową w liceach pedagogicznych: „Duży procent nauczycieli nie posiada pełnych kwalifikacji a tłumaczy się to tym, że do liceów pedagogicznych przeszli najlepsi nauczyciele ze szkolnictwa podstawowego, zostali przeszkoleni na kursach przysposobienia zawodowego (PKZ-tach). Obecnie kadra ta przystępuje do egzaminów końcowych na studiach zaocznych...”⁷⁸. Korzystniej w tym względzie było w woj. opolskim, gdzie w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych w liceach pedagogicznych było zatrudnionych 35% nauczycieli bez pełnych kwalifikacji⁷⁹. Wspomniane wyżej tzw. kursy przysposobienia nauczycieli szkół średnich organizowane były w latach 1950–1952 dla wyróżniających się nauczycieli szkół podstawowych. Ich ukończenie umożliwiało podjęcie pracy w liceum pedagogicznym jednak z obowiązkiem zdobycia wyższego wykształcenia drogą studiów zaocznych. Trzeba podkreślić, iż nauczyciele liceów pedagogicznych dojrzewali w trudzie codziennej pracy dydaktycznej i wychowawczej, w drodze samokształcenia i zdobywania wyższych kwalifikacji w systemie studiów dla pracujących. Był to proces długotrwały, wymagający olbrzymiego wysiłku, samozaparcia i wielu wyrzeczeń. Efekty tej długofalowej pracy samych nauczycieli i nadzoru pedagogicznego widoczne były już na początku lat sześćdziesiątych. I tak w roku 1964 na 3 142 nauczycieli liceów pedagogicznych było 1 482 magistrów, 10 doktorów, 1 145 z dyplomem wyższych studiów zawodowych, 497, czyli 15,8% posiadało wykształcenie średnie lub studium nauczycielskie⁸⁰. W całym okresie istnienia liceów pedagogicznych brak było specjalistów do takich przedmiotów jak: śpiew, muzyka, rysunki, zajęcia praktyczne i przysposobienie wojskowe.

W 25-letnich dziejach liceów pedagogicznych piękną kartę zapisało wielu dyrektorów, ich zastępców, nauczycieli i pracowników administracji szkolnej, którzy nie szczędzili wysiłku nad podnoszeniem poziomu pracy dydaktyczno-wychowawczej zakładów kształcenia nauczycieli. Ukazanie faktycznego udziału dziesiątków, jeśli nie setek, ludzi w kształceniu nauczycieli choćby tylko na poziomie szkoły średniej jest przy dzisiejszym stanie badań zadaniem trudnym i chyba przedwczesnym. Wymaga to odrębnego i specjalnego przedsięwzięcia badawczego, a przede wszystkim odwołania się do twórców faktycznych liceów pedagogicznych i bezpośrednich uczestników przygotowania młodych nauczycieli. Szczegółowe opracowania historyczno-oświatowe zarejestrują zapewne liczne nazwiska dyrektorów i zasłużonych nauczycieli zakładów kształcenia nauczycieli w 30-lecie Polski Ludowej⁸¹. Na tym miejscu pragniemy jedynie przykładowo wymienić tych, którzy

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ S. Gawlik, *Dzieje kształcenia nauczycieli na Śląsku Opolskim*, Opole 1979, s. 190.

⁸⁰ W. Iwanowski, op. cit., s. 114.

⁸¹ Taki rejestr dyrektorów liceów pedagogicznych w woj. olsztyńskim sporządziła J. Sempioł w artykule *Licea pedagogiczne w województwie olsztyńskim* (w:) „*Przebieg Historyczno-Oświatowy*”, 1980, nr 1, s. 83–84.

uczestniczyli w przemianach organizacyjnych i programowych oraz bezpośrednio w pracy dydaktycznej liceów pedagogicznych w ćwierćwieczu powojennym tych szkół. Należeli do nich m. in. Feliks Ciesielski, dyrektor Liceum Pedagogicznego w Głogówku w latach 1950–1970, Włodzimierz Koza, nauczyciel Liceum Pedagogicznego w Opolu, a po utworzeniu woj. opońskiego długoletni wizytator zakładów kształcenia nauczycieli, Józef Kozłowski, dyrektor Liceum Pedagogicznego w Brzegu (1947–1951), który później obrał drogę kariery naukowej i uzyskał tytuł profesora, Franciszek Czech, nauczyciel w 1945 r. w Liceum Pedagogicznym w Głogówku, później nauczyciel Studium Nauczycielskiego w Raciborzu, następnie docent WSP w Opolu⁸², Wacław Wojtyński, długoletni dyrektor Departamentu Kształcenia Nauczycieli w Ministerstwie Oświaty, później pracownik naukowy WSP w Siedlcach, Tadeusz Warzała, dyrektor Liceum Pedagogicznego w Tarnowie, Władysław Rajczykowski, naczelnik Wydziału Kształcenia Nauczycieli w Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie, dr Antoni Artymiak, dyrektor Liceum Pedagogicznego w Jędrzejowie i nauczyciel Studium Nauczycielskiego w Kielcach, Bronisław Juszczyk, nauczyciel Liceum Pedagogicznego w Jędrzejowie i Kielcach, następnie kierownik Wydziału Kształcenia Nauczycieli Kuratorium Szkolnego w Kielcach, Wiktoria Czapów, dyrektorka Liceum Pedagogicznego w Kielcach, wieloletnia dyrektorka przedwojennych zakładów kształcenia nauczycieli, mgr Hipolit Daniluk, dyrektor Liceum Pedagogicznego w Szczepleszynie (1950–1969).

Uczniowie i absolwenci liceów pedagogicznych

Warunki rekrutacji młodzieży do klasy I liceum pedagogicznego określały regulaminy przyjęć ustalane zarządzeniami ministra oświaty oraz instrukcje dotyczące organizacji poszczególnych lat szkolnych. W zmienionej sytuacji powojennej pilną sprawą było zapewnienie liceom pedagogicznym szerokiej bazy rekrutacyjnej. Ze względu na to, że przedwojenne założenia, aby do liceum pedagogicznego przyjmować kandydatów po 4-letnim gimnazjum stały się nieaktualne, początkowo do liceum i klasy wstępnej przyjmowano kandydatów bez egzaminu na podstawie świadectwa ukończenia szkoły podstawowej. Brano pod uwagę również warunki fizyczne i słuch muzyczny kandydatów. W instrukcji z 19 maja 1947 r. o organizacji roku szk. 1947/48 duży nacisk położono na rekrutację do liceów pedagogicznych, polecając przyjmowanie tylko takich kandydatów, którzy wyrażają gotowość podjęcia pracy w zawodzie nauczycielskim. O przyjęcie do kl. I liceum pedagogicznego mogli się ubiegać kandydaci w wieku 14–18 lat, po ukończeniu 7-klasowej szkoły podstawowej. Celem zapewnienia stałego i równomiernego dopływu kandydatów instrukcja polecała organizować przy liceach

⁸² S. Gawlik, op. cit., s. 191.

pedagogicznych klasy wstępne o programie klasy VII szkoły podstawowej, jako oddział równoległy szkoły ćwiczeń. W późniejszym okresie rekrutację do liceum oparto na egzaminie wstępnym, który obejmował dyktando, wypracowanie z języka polskiego i matematyki oraz odpowiedzi ustne z obu przedmiotów. Ponadto kandydaci podlegali badaniu słuchu muzycznego i ogólnym badaniom stanu zdrowia. Od 1961 r. komisje egzaminacyjne zwracały uwagę na cechy ogólne, niezbędne w pracy nauczycielskiej.

Bazą rekrutacyjną liceów pedagogicznych była w przeważającej większości młodzież chłopska i robotnicza, która dawała gwarancję ideowego i społecznego zaangażowania się w pracy pedagogicznej. Zdobyte kwalifi-

Tabela 6

UCZNIOWIE LICEÓW PEDAGOGICZNYCH
WEDŁUG KLAS, PŁCI I DRUGOROCZNOŚCI W DNIU 1 X 1957 ROKU

Klasa	Liczba oddziałów	Uczniowie		
		ogółem	dziewczęta	powtarzający
I	175	7 663	6 435	533
II	322	10 958	9 116	1 063
III	320	9 724	8 066	935
IV	343	9 823	8 086	579
V	292	7 816	6 391	—
Razem	1 452	45 984	38 094	3 110

Zródło: AAN w Warszawie, Sprawozdanie statystyczne zbiorcze k-z-2 w zakresie liceów pedagogicznych według stanu na dzień 1 X 1957, sygn. 185/82.

kacji nauczycielskich stanowiło dla niej niewątpliwie awans społeczny, gdyż w latach międzywojennych dzieci tych klas społecznych pozbawione były szerszego dostępu do szkoły średniej. W pierwszych latach powojennych w wyniku dużych zaniedbań i braków z okresu okupacji kandydaci do liceum pedagogicznego nie zawsze wykazywali się potrzebnymi wiadomościami, przygotowaniem do kontynuowania nauki w szkole średniej, ponadto z trudnością adaptowali się w nowym środowisku. W pierwszych dziesięciu latach występowały spore trudności z naborem kandydatów do liceów pedagogicznych, chociaż w akcji rekrutacyjnej brały udział wszystkie zainteresowane czynniki oraz organizacje społeczne i młodzieżowe. Szczególnie duże kłopoty rekrutacyjne wystąpiły na ziemiach północnych i zachodnich. Przykładowo w woj. opolskim jeszcze w 1947 r. do tamtejszych liceów pedagogicznych rekrutowano młodzież w różnych częściach kraju⁸³. Efektem różnorodnych zabiegów był stały wzrost liczby kandydatów do liceów pedagogicznych,

⁸³ S. Gawlik, op. cit., s. 182.

który obserwujemy zwłaszcza po 1956 r. Wystąpiły nawet nadwyżki kandydatów w stosunku do ustalonych limitów. Tak np. w 1962 r. na 8 575 miejsc w klasach I zgłosiło się blisko 26 tys. kandydatów, a więc liczba ubiegających się o przyjęcie trzykrotnie przewyższyła liczbę miejsc⁸⁴.

Licea pedagogiczne od początku były szkołami sfeminizowanymi, zarówno w liceach 4-letnich, jak i 5-letnich wyraźną przewagą liczbową miały dziewczęta. Przykładowo w roku szk. 1948/49 na 31 373 uczniów było 21 896 dziewcząt, a w 1955 roku 40 036 dziewcząt na ogólną liczbę 49 081 uczniów⁸⁵.

Władze szkolne otaczały dużą troską uczniów liceów pedagogicznych. Dowodem tego była polityka stypendialna oraz możliwość uzyskania miejsca

Tabela 7

POCHODZENIE SPOŁECZNE UCZNIÓW LICEÓW PEDAGOGICZNYCH
W LATACH 1958, 1962 I 1966

Grupy społeczne	W liczbach bezwzględnych i procentach		
	1958	1962	1966
Robotnicy	12 041 30,2	13 533 31,3	10 666 36,9
Chłopi	17 213 43,2	15 605 36,1	9 823 33,9
Pracownicy umysłowi	6 494 16,3	9 791 22,6	6 383 21,2
Rzemieślnicy	2 567 6,5	2 583 6,0	1 328 4,4
Inni	1 499 3,8	1 720 4,0	932 3,6
Ogółem uczniów	39 816	43 232	29 132

Źródło: AAN w Warszawie, Sprawozdanie statystyczne zbiorcze k-z-2 w zakresie liceów pedagogicznych według stanu na dzień 1 X 1958.

w internacie⁸⁶. Trzeba podkreślić, że internaty w zakładach kształcenia nauczycieli nie tylko były miejscem zamieszkania, ale spełniały ważną rolę wychowawczą.

Cała działalność dydaktyczna i wychowawcza miała głównie na celu osiągnięcie jak najlepszych wyników nauczania. Jest bowiem rzeczą oczywistą, iż sprawność procesu kształcenia, jego efekty ilościowe i jakościowe są

⁸⁴ Por. B. Ratuś, op. cit., s. 44.

⁸⁵ E. Wąsowicz, op. cit., s. 9, tabela IV.

⁸⁶ Por. zarządzenie ministra oświaty z 22 sierpnia 1950 r. w sprawie powołania w szkołach Komisji ds. Stypendiów i Internatów oraz jednolitego systemu stypendialnego (Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 16, poz. 200).

podstawowym miernikiem pracy szkoły. Sprawność kształcenia w liceach pedagogicznych kształtowała się rozmaicie, a wpływały na to różnorodne czynniki. W latach 1951–1955 ogólna sprawność nauczania wynosiła 50,9%, natomiast w latach 1952–1956 spadła do 48,3%⁸⁷. W następnym okresie, po wprowadzeniu 5-letnich liceów pedagogicznych obserwujemy postęp w zakresie efektywności nauczania, która dla pierwszego rocznika tego cyklu w latach 1957–1962 wynosiła 72,6%⁸⁸.

Z tabeli 7 wynika, że w roku 1958 w liceach pedagogicznych podjęło naukę 43,2% młodzieży chłopskiej, 30,2% młodzieży pochodzenia robotniczego, 16,3% młodzieży inteligenckiej, 6,5% młodzieży rzemieślniczej i 3,8% młodzieży wywodzącej się z innych grup społecznych. Natomiast w roku 1966 młodzież chłopska stanowiła 33,9%, młodzież robotnicza 36,9%, inteligencka 21,2%, a rzemieślnicza 4,4%.

Nauka w liceum pedagogicznym kończyła się egzaminem dojrzałości. Zasady przeprowadzania tego egzaminu dokładnie regulowały zarządzenia i wytyczne Ministerstwa Oświaty. Świadectwo dojrzałości uprawniało do podjęcia pracy w zawodzie nauczycielskim, jak również do wstępu na wyższe uczelnie. W 1951 r. Ministerstwo Oświaty wprowadziło dyplom przodownika nauki i pracy społecznej w celu wyróżnienia absolwentów za wybitne postępy w nauce i aktywny udział w działalności społecznej⁸⁹.

Tabela 8

UCZNIOWIE LICEÓW PEDAGOGICZNYCH OTRZYMUJĄCY STYPENDIA
W LATACH 1955–1966

Lata	Ogółem	% w stosunku do ogólnej liczby uczniów	Lata	Ogółem	% w stosunku do ogólnej liczby uczniów
1955	30 290	61,7	1961	10 105	46,6
1956	32 014	65,5	1962	21 492	49,8
1957	29 993	65,9	1963	21 422	47,9
1958	22 090	55,8	1964	22 736	50,4
1959	19 469	52,0	1965	19 068	44,4
1960	10 030	48,9	1966	14 145	48,6

Zródło: B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 200. Aneks XIV.

Problem racjonalnej gospodarki w zakresie zatrudnienia absolwentów zakładów kształcenia nauczycieli ustaliło Ministerstwo Oświaty w okólniku z 18 sierpnia 1947 r., który miał na celu zahamowanie odpływu absolwentów liceów pedagogicznych z zawodu nauczycielskiego⁹⁰. Uregulowana też

⁸⁷ B. Ratuś, op. cit., s. 46.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 10, poz. 117. Przodownicy nauki i pracy społecznej mieli prawo wstępu na wyższe uczelnie bez egzaminu wstępnego.

⁹⁰ Dz. Urz. Min. Ośw., 1947, nr 8, poz. 20.

została sprawa podejmowania studiów wyższych przez absolwentów liceów pedagogicznych. Początkowo było to uzależnione od zgody kuratorów okręgów szkolnych⁹¹, a od 1948 r. o przyjęcie na studia wyższe mogli się ubiegać tylko ci absolwenci, którzy wywiązali się z przyjętego zobowiązania pracy w szkole albo uzyskali ze strony Ministerstwa Oświaty odroczenie służby nauczycielskiej⁹². Trzeba wyjaśnić, że w roku szk. 1947/48 wprowadzony został obowiązek 3-letniej pracy w szkolnictwie dla absolwentów, którzy korzystali ze stypendiów lub internatów. Zarządzeniem Ministerstwa

Tabela 9

ZATRUDNIENIE ABSOLWENTÓW LICEÓW PEDAGOGICZNYCH
W ROKU SZKOLNYM 1948/49

Województwo	Liczba absolwentów	Podjęło pracę w szkolnictwie
białostockie	221	200 (90,5%)
gdańskie	255	216 (84,5%)
kieleckie	373	347 (93%)
krakowskie	591	539 (91,2%)
lubelskie	389	324 (83,3%)
łódzkie	450	344 (76,5%)
olsztyńskie	125	111 (88,8%)
pomorskie	332	320 (96,4%)
poznańskie	371	331 (89,3%)
rzeszowskie	448	370 (82,6%)
śląskie	727	705 (90,8%)
szczecińskie	205	173 (84,4%)
warszawskie	518	434 (83,8%)
wrocławskie	281	227 (80,8%)
Razem	5 336	4 641 (87%)

Źródło: AAN w Warszawie, sygn. 118/1.

Oświaty z 16 lutego 1948 r. uczniowie liceów pedagogicznych zostali zobowiązani do podpisywania oświadczeń o obowiązku przyszłej pracy w szkole lub zwrocie kosztów kształcenia⁹³. Ministerstwo Oświaty doszukując się przyczyn ucieczki absolwentów do innych, lepiej płatnych zawodów, stwierdziło, że jest ona „wynikiem niewłaściwej atmosfery wychowawczej w niektórych liceach pedagogicznych, które nie związały wewnątrznie wychowanków z zawodem nauczycielskim i nie nastawiły ich na pracę w szkole, jak również odpowiedniej rekrutacji kandydatów oraz niewłaściwej selekcji”⁹⁴. Wreszcie na mocy ustawy z 7 marca 1950 r. zobowiązano wszystkich absol-

⁹¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 5, poz. 138.

⁹² Dz. Urz. Min. Ośw., 1948, nr 10, poz. 186.

⁹³ Dz. Urz. Min. Ośw., 1948, nr 2, poz. 29.

⁹⁴ AAN w Warszawie, sygn. 118/1.

wentów liceów pedagogicznych do pracy w szkolnictwie w ciągu 3 lat⁹⁵. Ministerstwo Oświaty oświadczyło wówczas, że „odraczanie absolwentom liceów pedagogicznych obowiązku 3-letniej służby w zawodzie nauczycielskim dla celów dalszego kształcenia się w szkołach wyższych z zasady nie będzie miało miejsca w roku szkolnym 1950/51”⁹⁶.

Procent absolwentów liceów pedagogicznych nie obejmujących pracy w szkolnictwie po wojnie kształtował się następująco: w roku szk. 1945/46 – 33%, 1946/47 – 22%, 1947/48 – 26%, 1948/49 – 13%⁹⁷. W roku 1949/50 w poszczególnych okręgach szkolnych procent absolwentów, którzy nie podjęli pracy w szkolnictwie wahał się od 3,6% (Pomorze) do 23,5% (Łódź).

Tabela 10

PODEJMOWANIE PRACY NAUCZYCIELSKIEJ PRZEZ ABSOLWENTÓW LICEÓW PEDAGOGICZNYCH
W LATACH 1961–1968

Rok	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Absolwenci	7 290	5 562	5 305	6 335*	7 894	8 775	8 145	7 305
praca	6 372	5 150	4 547	5 969	6 722	8 070	7 623	6 292
%	87,4	92,6	85,7	92,3	85,2	90,0	93,6	86,1

* Ponadto 134 absolwentów państwowych kursów nauczycielskich. Źródło: Archiwum Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki w Warszawie, Tezka: Podejmowanie pracy przez absolwentów ZKN, bez sygnatury.

W następnym okresie już coraz większa liczba absolwentów podejmowała pracę w szkolnictwie. Podejmowanie obowiązków nauczycielskich przez absolwentów liceów pedagogicznych w latach sześćdziesiątych obrazuje tabela 10. Dla celów porównawczych warto podać, że w roku szk. 1959/60 ze średnim wykształceniem pracowało w szkołach podstawowych 76,5% nauczycieli, z wykształceniem w zakresie SN – 11,2%, z wykształceniem wyższym – 6,1%, a nauczycieli niekwalifikowanych było jeszcze 6,2%⁹⁸. Z danych wynika, że trzon kadry nauczycielskiej stanowili nauczyciele z wykształceniem w zakresie liceum pedagogicznego.

W procesie przygotowania uczniów liceum pedagogicznego do zawodu istotne miejsce zajmowała praktyka pedagogiczna. Miała ona na celu kształcenie praktycznych umiejętności pedagogicznych, stanowiących ważny składnik kwalifikacji nauczycielskich. Formy, zakres i funkcja praktyki pedagogicznej znajdowały się w centrum uwagi władz szkolnych, jak i samych realizatorów. Była ona systematycznie doskonalona, a wiele form wyprac-

⁹⁵ Dz. U. RP, 1950, nr 10, poz. 106.

⁹⁶ AAN w Warszawie, sygn. 118/1.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ W. Wojtyński, O kształceniu nauczyciela szkoły podstawowej w Polsce i świecie, Warszawa 1971, s. 112.

wanych w liceach pedagogicznych znalazło szerokie zastosowanie w innych zakładach kształcenia nauczycieli⁹⁹.

Dla realizacji zadań w zakresie kształcenia praktycznych umiejętności pedagogicznych niezbędne były przy liceach pedagogicznych szkoły ćwiczeń, których zadania i organizacje określało zarządzenie ministra oświaty z dnia 4 stycznia 1946 roku¹⁰⁰. Szkoły ćwiczeń stanowiły integralną część liceów jako teren praktyki szkolnej uczniów. Również w późniejszych zarządzeniach władz oświatowych w sprawie organizacji szkół ćwiczeń przy zakładach kształcenia nauczycieli podkreślano, iż szkoły te mają ułatwiać licealistom obserwację nad dzieckiem i nad jego pracą szkolną oraz winny być warsztatem praktycznych ćwiczeń w nauczaniu i prowadzeniu innych zajęć szkolnych¹⁰¹. Szkoły ćwiczeń podlegały dyrektorom liceów pedagogicznych zarówno pod względem organizacyjnym, jak dydaktycznym i wychowawczym. Pracą szkoły ćwiczeń kierował bezpośrednio kierownik, nauczyciele tych szkół podobnie jak kierownik praktyk pedagogicznych korzystali ze zniżki godzin lekcyjnych. Dzięki właściwej atmosferze wychowawczej w tych szkołach dopracowano się w zakresie praktyk pedagogicznych szeregu takich metod i środków, które przyczyniały się do podnoszenia świadomości pedagogicznej przyszłych nauczycieli.

Warunki lokalowo-materialne

Warunki lokalowo-materialne, w jakich odbywał się proces nauczania szkolnego, winny stać się przedmiotem oddzielnych badań. W dotychczasowych badaniach z zakresu dziejów szkolnictwa pedagogicznego nie zajmowano się na ogół warunkami lokalowymi i materialnymi liceów pedagogicznych. Szkoły te pracowały od początku w trudnych warunkach lokalowych, bez należytego zaplecza w postaci pracowni i sal gimnastycznych. Część liceów pedagogicznych mieściła się w budynkach przedwojennych zakładów kształcenia nauczycieli, w miarę rozwoju tych szkół lokowano je często w budynkach liceów ogólnokształcących. Tylko niewielki procent liceów pedagogicznych otrzymał nowe budynki, zaplanowane i wzniesione dla ich potrzeb. Sytuację lokalową pogarszał fakt, iż w wielu budynkach liceów pedagogicznych znajdowały się internaty w salach, w których mogły się odbywać lekcje szkolne. Mimo trudnych warunków lokalowych nauczyciele nie szczędzili wysiłku nad organizowaniem i wyposażaniem pracowni przed-

⁹⁹ O roli i miejscu praktyk pedagogicznych w zakładach kształcenia nauczycieli zob. J. Kozłowski, *Praktyka uczniów liceum pedagogicznego*, Warszawa 1956; tenże, *Praktyka pedagogiczna, jej zakres i funkcja w procesie przygotowania do zawodu* (w:) „Ruch Pedagogiczny”, 1962, nr 2, s. 30—44; Lina Gieysztor, *Organizacja i przebieg praktyki pedagogicznej w Liceum Pedagogicznym (w:) Zakłady kształcenia nauczycieli w Szczepieszynie i ich wychowankowie*, s. 108—122.

¹⁰⁰ Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 1, poz. 7.

¹⁰¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1964, nr 2, poz. 19.

miotowych. W pierwszym okresie pracy liceów pedagogicznych wyposażenie pracowni było słabe, często niedostateczne. Majątek pracowni wzrastał stopniowo, sale coraz bardziej były przystosowywane do efektywnego nauczania, do przeprowadzania lekcji z pokazami i ćwiczeniami. W roku szk. 1957/58 licea pedagogiczne dysponowały 1 504 izbami lekcyjnymi, w tym 107 w budynkach wynajętych, 946 izbami specjalnymi (pracowniami) oraz 143 salami gimnastycznymi¹⁰². W ostatnim okresie swego istnienia licea pedagogiczne miały wyposażenie, które sprzyjało praktycznemu przygotowaniu przyszłych nauczycieli do pracy w szkole podstawowej. Baza lokalowa i wyposażenie liceów pedagogicznych w miarę ich likwidacji przekazywane były na potrzeby szkół innych typów, głównie jednak pracujących w tych miejscowościach studiów nauczycielskich i liceów pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli.

Skrócone formy przygotowania zawodowego nauczycieli

W związku z brakiem kwalifikowanych sił nauczycielskich dla szybko rozwijającego się szkolnictwa podstawowego Ministerstwo Oświaty zarządziło organizowanie różnych kilkumiesięcznych kursów wprowadzających do zawodu nauczycielskiego. I tak w dniu 27 listopada 1944 r. minister oświaty zalecił organizowanie 3-miesięcznych wstępnych kursów pedagogicznych dla absolwentów 8-klasowych gimnazjów, liceów ogólnokształcących lub równorzędnych szkół zawodowych, którzy nie przekroczyli 30 lat życia¹⁰³. W kilka miesięcy później w dniu 22 maja 1945 r. Ministerstwo Oświaty zarządziło uruchomienie 6-tygodniowych wstępnych kursów pedagogicznych dla absolwentów liceów ogólnokształcących lub zawodowych w wieku od 18 do 30 roku życia¹⁰⁴. Minister oświaty zezwolił jednocześnie na organizowanie 3-miesięcznych kursów wprowadzających do zawodu i umożliwiających podjęcie pracy w szkole dla absolwentów liceów ogólnokształcących i zawodowych lub uczniów, którzy posiadali świadectwa ukończenia 6 klasy gimnazjum dawnego typu. Instrukcja o organizacji roku szk. 1945/46 przewidywała organizowanie oprócz trwałych form kształcenia również rocznych państwowych kursów nauczycielskich, przeznaczonych dla absolwentów szkół średnich. Organizacja tej formy przyspieszonego kształcenia nauczycieli została oparta na statucie wprowadzonym zarządzeniem ministra WRiOP z 18 czerwca 1928 roku¹⁰⁵ z uwzględnieniem zmian wprowadzonych zarządzeniem ministra oświaty z 17 maja 1946 roku¹⁰⁶. Zgodnie z tym zarządzeniem czas

¹⁰² AAN w Warszawie, Sprawozdanie statystyczne zbiorcze k-2-z w zakresie liceów pedagogicznych według stanu na dzień 1 X 1957, sygn. 185/82.

¹⁰³ Dz. Urz. Resortu Oświaty, 1944, nr 1—4, poz. 30.

¹⁰⁴ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 1, poz. 13.

¹⁰⁵ Dz. Urz. Min. WRiOP, 1928, nr 8, poz. 138.

¹⁰⁶ Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 5, poz. 20.

nauki w państwowym kursie nauczycielskim został skrócony do pięciu miesięcy, co podyktowane było dużym zapotrzebowaniem na nauczycieli. Absolwenci tych kursów po złożeniu egzaminu dojrzałości z przedmiotów pedagogicznych uzyskiwali pełne kwalifikacje do nauczania w szkołach podstawowych.

Wobec niemożności dostarczenia szkolnictwu podstawowemu odpowiedniej liczby nauczycieli zarówno drogą normalnego kształcenia w istniejących zakładach, a także w dotychczasowej formie kursowej, zachodziła potrzeba otwierania nowych kursów, opartych na szerszej podstawie rekrutacyjnej. Zarządzeniem ministra oświaty z dnia 22 V 1945 r. uruchomione zostały 6-miesięczne wstępne kursy pedagogiczne dla kandydatów na nauczycieli szkół podstawowych, na które przyjmowano osoby w wieku 17–25 lat, posiadające wykształcenie w zakresie 7-klasowej szkoły podstawowej¹⁰⁷. Stanowiło to poważne obniżenie zarówno poziomu kształcenia, jak i prestiżu zawodu nauczycielskiego, ale przy wyjątkowo dużym zapotrzebowaniu na nauczycieli, występującym w Polsce w pierwszych latach powojennych, takie rozwiązanie było złem koniecznym.

Tabela 11

KURSY KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI NIEKWALIFIKOWANYCH
W LATACH 1944–1955

Rok szkolny	Absolwenci kursów	Rok szkolny	Absolwenci kursów
1944/45	2 500	1950/51	9 100
1945/46	3 000	1951/52	6 050
1946/47	3 450	1952/53	3 500
1947/48	3 000	1953/54	2 400
1948/49	2 570	1954/55	1 490
1949/50	1 600	Razem	38 660

Z r ó d ł o: B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 32, tabela 7.

Akcja werbunkowa do zakładów kształcenia nauczycieli i na kursy pedagogiczne prowadzona przez inspektorów szkolnych, kierowników i dyrektorów szkół oraz organizacje młodzieżowe i społeczne, nie przyniosła spodziewanych rezultatów. Jak podkreślają historycy spory wpływ na ten stan rzeczy miało słabe uposażenie nauczycieli¹⁰⁸. W tej sytuacji władze szkolne zmuszone były do skracania istniejących kursów oraz zatrudniania w szkołach, zwłaszcza wiejskich, osób nawet bez ukończenia skróconych kursów nauczycielskich.

¹⁰⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 1, poz. 14.

¹⁰⁸ S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944–1948*, s. 227.

Według stanu z dnia 20 IV 1945 r. było 731 uczestników kursów pedagogicznych dla kandydatów z cenzusem licealnym oraz 841 dla absolwentów gimnazjów¹⁰⁹. W następnych latach wzrastała sieć kursów pedagogicznych, wprowadzających do zawodu nauczycielskiego. W latach 1944–1950 różne skrócone formy przygotowawcze, umożliwiające wykonywanie obowiązków zawodowych w szkolnictwie podstawowym ukończyło ok. 18 tys. osób. Trzeba pamiętać, że skrócone, przyspieszone formy przygotowania do pracy pedagogicznej realizowały w pewnym stopniu potrzeby ilościowe szkolnictwa podstawowego, nie rozwiązywały jednak założeń jakościowych w zakresie kształcenia kadr nauczycielskich.

Pomimo rozbudowy zakładów kształcenia nauczycieli oraz organizowania sporej liczby kursów wprowadzających do zawodu nauczycielskiego, w szkołach występowały nadal niedobory kadrowe. Trudności te pogłębiał zarówno brak kandydatów do zawodu nauczycielskiego, jak odpływ ze szkolnictwa absolwentów bezpośrednio po ukończeniu szkoły lub kursu przygotowawczego. Przykładowo w roku szk. 1945/46 z 3 568 absolwentów wstępnych kursów pedagogicznych nie podjęło pracy w szkolnictwie 574, tj. 16%. Zjawisko odpływu z zawodu występowało, choć w mniejszych rozmiarach, także w późniejszym okresie. Ministerstwo Oświaty poszukiwało nowych form kształcenia nauczycieli szkół podstawowych przy jednoczesnej rozbudowie liceów pedagogicznych. W 1951 r. zaczęto organizować specjalne kursy pedagogiczne w klasach XI liceów ogólnokształcących, nazwanych klasami pedagogicznymi¹¹⁰. Kursy takie wprowadzono od półrocza klasy XI, a ich absolwenci otrzymywali świadectwo dojrzałości liceum ogólnokształcącego oraz pełne kwalifikacje do nauczania w szkole podstawowej. Niebawem przystąpiono do organizowania kursów pedagogicznych dla uczniów klas X. Po ukończeniu kursu pedagogicznego oraz klasy X uczniowie otrzymywali skierowanie do pracy w szkołach podstawowych jako nauczyciele niekwalifikowani. W czasie pracy nauczycielskiej musieli oni uzupełnić kwalifikacje ogólne i zawodowe w komisjach rejonowych¹¹¹.

Komisje rejonowe i korespondencyjne licea pedagogiczne

Napływ dużej ilości niekwalifikowanych nauczycieli do szkolnictwa spowodował konieczność zorganizowania systemu uzupełniania wiedzy przez tę kategorię nauczycieli. Wśród nauczycieli niekwalifikowanych można wyróżnić trzy grupy: pierwszą stanowili absolwenci liceów ogólnokształcących, drugą absolwenci gimnazjów ogólnokształcących i zawodowych, trzecią z niskim wykształceniem, nieprzekraczającym często nawet szkoły podstawowej¹¹².

¹⁰⁹ S. M a u e r s b e r g, op. cit., s. 50, tabela 5.

¹¹⁰ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 1, poz. 5.

¹¹¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 16, poz. 212.

¹¹² J. K u l p a, *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej*, s. 11.

Kształceniem czynnych niekwalifikowanych nauczycieli szkół podstawowych zajmowały się komisje rejonowe, które zostały utworzone w 1945 roku¹¹³. Działalność komisji, których zadaniem było kierowanie samokształceniem i organizowanie kursów oraz przeprowadzanie egzaminów rocznych, określały okólniki z 11 lutego 1946 r. oraz z 16 czerwca 1947 r. Komisje rejonowe organizowane były w zasadzie przy liceach pedagogicznych, które dzięki fachowej kadrze nauczycielskiej, urządzeniom i pomocom naukowym, zapewniały słuchaczom niezbędne warunki w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych.

Komisje rejonowe realizowały w zakresie przedmiotów ogólnokształcących program wydany przez Ministerstwo Oświaty pt. „Plan godzin i materiały programowe dla gimnazjum i liceum dla dorosłych o ustroju semestralnym na okres przejściowy”, zatwierdzony zarządzeniem z dnia 19 lipca 1946 r., natomiast w zakresie przedmiotów pedagogicznych program liceum pedagogicznego.

Dla absolwentów szkół podstawowych czas nauki w komisji rejonowej trwał 5 lat, a dla osób z cenzusem gimnazjalnym – 3 lata. Słuchacze zobowiązani byli do brania udziału w zajęciach organizowanych w siedzibie komisji w okresie ferii i wakacji letnich oraz konsultacjach w wyznaczonych terminach. Ta forma zdobywania pełnych kwalifikacji zawodowych była trudna i uciążliwa, gdyż wymagała łączenia codziennych zajęć nauczycielskich z procesem studiowania. Dużego znaczenia komisji rejonowych dla kształcenia niekwalifikowanych nauczycieli dowodzi fakt, iż w latach 1945–1958 dzięki ich istnieniu 33 174 osoby zdobyły pełne kwalifikacje zawodowe¹¹⁴.

Doceniając w pełni trudne zadania kształcenia nauczycieli niekwalifikowanych w komisjach rejonowych, trzeba jednocześnie pamiętać, że na gruncie liceów pedagogicznych rozwinęła się też inna masowa forma zaoicznego kształcenia w postaci liceów korespondencyjnych. Do liceów tych przyjmowani byli czynni niekwalifikowani nauczyciele szkół podstawowych i wychowawcy zakładów opiekuńczo-wychowawczych, którzy nie przekroczyli 30 lat życia i legitymowali się świadectwem ukończenia szkoły podstawowej. Po roku 1962 licea korespondencyjne przeznaczone były dla nauczycieli niekwalifikowanych posiadających świadectwo dojrzałości liceum ogólnokształcącego lub technikum. Nauka dla tych kandydatów trwała jeden rok. W roku szk. 1965/66 korespondencyjne licea pedagogiczne czynne były w Grudziądzu, Bochni, Legnicy, Lublinie, Mrągowie, Szczecinie i Radzyminie. Korzystali z nich wówczas także niekwalifikowani kierownicy i wychowawcy świetlic szkolnych¹¹⁵.

¹¹³ Por. zarządzenie ministra oświaty z dnia 14 IX 1945 r. w sprawie kształcenia czynnych niekwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych (Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 5, poz. 207).

¹¹⁴ Por. B. R a t u ś, op. cit., s. 52.

¹¹⁵ AAN w Warszawie, sygn. 129/1.

KORESPONDENCYJNE LICEA PEDAGOGICZNE

Tabela 12

Rok	Szkoły	Słuchacze	Absolwenci	Rok	Szkoły	Słuchacze	Absolwenci
1951	5	197	—	1961	21	2 272	2 199
1952	5	439	—	1962	21	2 137	1 653
1953	5	565	—	1963	19	2 043	1 515
1954	5	808	—	1964	16	1 957	1 169
1955	5	1 054	6	1965	8	1 034	1 581
1956	5	1 144	75	1966	20	2 618	921
1957	5	1 142	122	1967	17	1 709	1 987
1958	5	859	220	1968	3	312	1 401
1959	41	5 289	523	1969	1	104	26
1960	30	4 226	3 006	1970	1	92	92

Z r ó d ł o: B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej*, s. 53, tabela 10.

Jak wynika z tabeli 12 w latach 1951–1970 korespondencyjne licea pedagogiczne ukończyło 16 496 osób.

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELEK (WYCHOWAWCZYŃ) PRZEDSZKOLI

Seminaria i licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli

Stopniowo krystalizowała się w Polsce Ludowej również koncepcja kształcenia nauczycielek przedszkoli, związana ściśle z przemianami społeczno-politycznymi i ekonomicznymi oraz z ogólną organizacją i strukturą szkolnictwa w naszym kraju. W wyniku realizacji polityki oświatowej ludowego państwa nastąpiła całkowita emancypacja wychowawczyń przedszkoli, które z ubocznego toru seminariów ochroniarskich zdobyły na początku lat siedemdziesiątych pozycję nauczyciela przedszkola i prawo do wyższego wykształcenia. Wzrost pozycji społecznej i zawodowej nauczycieli tej specjalności wiąże się z procesem kształtowania się wychowania przedszkolnego jako pełnowartościowego ogniwa ogólnego systemu edukacyjnego. Wprawdzie już ustawa z 11 marca 1932 r. podkreślała wychowawczy charakter przedszkola i włączyła je do ustroju szkolnego, stawiając przed nim jako cel „wychowanie fizyczne i psychiczne przez stworzenie odpowiednich ku temu warunków”, a na Ogólnopolskim Zjeździe Oświatowym w Łodzi w 1945 r. podkreślono znaczenie przedszkoli i uznano jako pilne zadanie intensywny rozwój placówek wychowania przedszkolnego, to dopiero ustawa z 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania wyraźnie określiła funkcje i miejsce przedszkola w systemie wychowania i kształcenia jako instytucji dydaktyczno-wychowawczej, mającej na celu głównie przygotowanie dziecka do nauki szkolnej.

Demokratyzacja i upowszechnienie oświaty stwarzały potrzebę rozbudowy przedszkoli jako placówek podbudowujących i wyrównujących start szkolny zwłaszcza dzieciom wiejskim. Bardziej intensywnemu przyrostowi liczby placówek przedszkolnych stanęły na przeszkodzie nie ustabilizowana baza finansowa, brak jednolitych programów a przede wszystkim dotkliwy brak kwalifikowanych kadr wychowawczyń. Należało więc jak najszybciej organizować różne, zarówno stałe, jak i przyspieszone, formy kształcenia wychowawczyń przedszkoli. Nawiązując do przedwojennych form ustrojowych Ministerstwo Oświaty zarządzeniem z 17 września 1945 r. wprowadziło seminaria dla wychowawczyń przedszkoli, jednak o skróconym 3-letnim programie nauki, dla kandydatek z ukończoną klasą szóstą szkoły powszechnej¹¹⁶. Instrukcja z 19 października 1945 r. w sprawie planu kształcenia wychowawczyń przedszkoli podkreślała, że seminarium jest zakładem kształcenia, który ulegnie stopniowej likwidacji z chwilą utworzenia 3-letnich liceów pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli, opartych na 8-klasowej szkole podstawowej¹¹⁷. Począwszy od roku szk. 1948/49 seminaria ulegały stopniowej likwidacji na rzecz 3-letnich liceów dla wychowawczyń przedszkoli, opartych na 7-klasowej szkole podstawowej¹¹⁸. Licea dla wychowawczyń przedszkoli miały głównie charakter zawodowy, absolwentki tych zakładów nie miały uprawnień do podejmowania studiów wyższych.

Szybkie tempo rozwoju zakładów kształcenia wychowawczyń przedszkoli w tym okresie charakteryzują dane liczbowe, a mianowicie: w roku 1947 w 23 seminariach pobierało naukę 1 487 uczennic, w dwa lata później, w roku 1949 w 22 seminariach kształciło się 997 uczennic a w 28 liceach 2 770 uczennic¹¹⁹. Natomiast w roku szk. 1954/55 było w Polsce 52 licea dla wychowawczyń przedszkoli z ogólną liczbą 11 052 uczennic¹²⁰.

Władze oświatowe zdawały sobie sprawę, że trzyletni okres kształcenia wychowawczyń przedszkoli nie zdaje w pełni egzaminu. W celu podniesienia poziomu przygotowania wychowawczyń przedszkoli Ministerstwo Oświaty zarządzeniem z dnia 25 kwietnia 1955 r. postanowiło przekształcić licea dla wychowawczyń przedszkoli w 4-letnie licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli¹²¹. W dwa lata później, w 1957 r. czas nauki w liceach pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli został przedłużony do 5 lat. W ten sposób zrównano czas trwania nauki i wymagania kwalifikacyjne stawiane nauczycielom szkół podstawowych i nauczycielkom przedszkoli.

¹¹⁶ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 4, poz. 176.

¹¹⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 4, poz. 41.

¹¹⁸ Dz. Urz. Min. Ośw., 1948, nr 6, poz. 110. Wprawdzie okres nauczania w liceach dla wychowawczyń przedszkoli określony został na 4 lata, ale trudna sytuacja kadrowa w przedszkolach nie pozwoliła na realizację tego zamierzenia.

¹¹⁹ E. Wąsowicz, op. cit., s. 5, tabela I.

¹²⁰ Tamże.

¹²¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1955, nr 8, poz. 67.

Zmiany te dały absolwentkom liceów pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli pełne wykształcenie średnie oraz możliwość studiowania w szkole wyższej. Była to realizacja postulatów zgłoszonych na Zjeździe Oświatowym ZNP w Warszawie w 1957 r., aby kształcenie nauczycielek przedszkoli odbywało się, analogicznie jak nauczycieli szkół podstawowych, w pięcioletnich liceach pedagogicznych, a następnie w szkołach opartych na programie średniej szkoły ogólnokształcącej¹²². Przeprowadzona reforma wpłynęła również korzystnie na wzrost pozycji wychowawczyni przedszkola w opinii społecznej, a tym samym zapewniła szerszy dopływ dziewcząt do tego zawodu.

Od 1959 r. pięcioletnie licea były główną formą kształcenia nauczycielek przedszkoli na poziomie szkoły średniej. Stopniowo ustalała się struktura organizacyjno-programowa liceum, które przygotowywało uczennice do podjęcia pracy zawodowej oraz umożliwiało podjęcie studiów w uczelniach półwyższych lub wyższych. Zarządzeniem ministra oświaty z 2 listopada 1966 r. wprowadzono w liceum pedagogicznym dla wychowawczyń przedszkoli statut, który określał cele i zadania szkoły, jej założenia organizacyjne, obowiązki i uprawnienia dyrektora szkoły, rady pedagogicznej, uczniów, organizacji uczniowskich oraz współpracę z rodzicami¹²³.

Na początku lat 70-tych ponownie podjęto dyskusję nad systemem kształcenia wychowawczyń przedszkoli. System kształcenia nauczycieli szkół podstawowych poddany został reformie organizacyjno-strukturalnej; likwidacji uległy licea pedagogiczne, a w miejsce studiów nauczycielskich zaczęto tworzyć wyższe szkoły nauczycielskie. Natomiast utrzymanie kształcenia nauczycielek przedszkoli w 5-letnich liceach pedagogicznych spowodowało dysproporcję między ich przygotowaniem a przygotowaniem nauczycieli szkół podstawowych. Sprawy te były przedmiotem obrad Sekcji Wychowania Przedszkolnego ZNP na Krajowym Zjeździe tej organizacji w dniach 25–27 maja 1970 r. w Warszawie, gdzie wysunięto postulat kształcenia wychowawczyń przedszkoli na poziomie wyższym¹²⁴. Zgodnie z zarządzeniem ministra oświaty i wychowania z dnia 30 maja 1973 r. licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli zostały przekształcone w studia wychowania przedszkolnego¹²⁵. Działalność studium, jego zadania i założenia organizacyjne reguluje statut, stanowiący załącznik do zarządzenia ministra oświaty i wychowania z dnia 15 czerwca 1974 roku¹²⁶. Nauka w studium trwa 12 semestrów dla kandydatów po ukończonej szkole podstawowej, 4 semestry dla absolwentek liceów ogólnokształcących i 3 semestry dla kandydatek, które posiadają świadectwo ukończenia szkoły artystycznej II stopnia (muzycznej lub plastycznej).

¹²² Z. Woźnicka, *Wychowanie przedszkolne w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972, s. 95.

¹²³ Dz. Urz. Min. Ośw., 1966, nr 15, poz. 178.

¹²⁴ Z. Woźnicka, op. cit., s. 151.

¹²⁵ Dz. Urz. Min. Ośw. i Wych., 1973, nr 11, poz. 87.

¹²⁶ Dz. Urz. Min. Ośw. i Wych., 1974, nr 6, poz. 39.

Stworzenie wyższej formy organizacyjnej zakładu kształcącego nauczycielki przedszkoli o 6-letnim cyklu kształcenia, podyktowane zostało koniecznością zapewnienia kandydatkom do tego zawodu możliwie najlepszego przygotowania ogólnego i zawodowego.

Kursy wprowadzające w zagadnienia wychowania przedszkolnego

Powszechnie odczuwany brak kwalifikowanych wychowawczyń w przedszkolach w pierwszych latach po wojnie zmuszał władze szkolne do organizowania kursów pedagogicznych wprowadzających w problematykę wychowania przedszkolnego. Najwcześniej, bo już w 1945 r. Ministerstwo Oświaty przystąpiło do organizowania na okres przejściowy kursów ośmiotygodniowych dla kandydatek w wieku 18–30 lat, posiadających świadectwo ukończenia szkoły powszechnej III stopnia¹²⁷. Zgodnie z okólnikiem z dnia 8 czerwca 1945 r. o przyjęciu na kurs decydował pomyślny wynik egzaminu sprawdzającego z języka polskiego i przyrodznawstwa w zakresie programu 7-klasowej szkoły powszechnej, dobry stan zdrowia oraz słuch muzyczny i głos. Kurs miał na celu zaznajomienie uczennic z podstawowymi zagadnieniami dotyczącymi rozwoju fizycznego dziecka, z właściwościami psychiki dziecięcej oraz z zasadami i sposobami oddziaływania wychowawczego na dziecko w wieku przedszkolnym. Absolwentki kursów były zatrudniane w przedszkolach jako niekwalifikowane wychowawczynie z obowiązkiem uzyskania pełnych kwalifikacji w ciągu trzech lat od ukończenia kursów, po odbyciu co najmniej półrocznej zadowalającej praktyki. W roku szk. 1944/45 zorganizowanych zostało 40 takich kursów dla 1 879 kandydatów, a w następnym roku szkolnym – 70 kursów dla ponad 3 000 osób¹²⁸.

Intensywna industrializacja kraju w okresie planu 6-letniego spowodowała szybki rozwój sieci przedszkoli szczególnie w większych ośrodkach miejskich. W tym czasie nastąpiły również istotne zmiany w treściach i organizacji pracy przedszkoli. Tymczasowy program zajęć dla przedszkoli, wydany w 1950 r. przez Ministerstwo Oświaty, ujedynolicił i ukierunkował treści wychowania przedszkolnego, podporządkowując je potrzebom wychowania socjalistycznego. Reorganizacja wychowania przedszkolnego i połączone z tym dążenie do zapewnienia wychowawczyń nowo organizowanym placówkom przedszkolnym zrodziło potrzebę przyspieszenia rozwiązania trudności kadrowych w przedszkolach. Ważną rolę w tym zakresie spełniły kolejne kursy pedagogiczne o różnym czasie trwania, w zależności od wykształcenia kandydatek do pracy w przedszkolach. I tak zarządzeniem z dnia 20 lutego 1950 r. uruchomione zostały pięciomiesięczne kursy wprowadzające w zagadnienia wychowania przedszkolnego dla kandydatek w wieku

¹²⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 2, poz. 64.

¹²⁸ Z. Woźnicka, op. cit., s. 41.

18–30 lat, legitymujących się świadectwem ukończenia 7-klasowej szkoły podstawowej¹²⁹. Natomiast dla absolwentek klasy XI liceum ogólnokształcącego zorganizowane zostały zgodnie z zarządzeniem ministra oświaty z 9 czerwca 1950 r. trzymiesięczne kursy wychowania przedszkolnego¹³⁰. Ukończenie tego rodzaju kursu dawało słuchaczom pełne kwalifikacje do pracy w przedszkolach. Z kolei zarządzenie ministra oświaty z 16 czerwca 1950 r. było podstawą organizowania rocznych kursów wychowania przedszkolnego dla kandydatek, które ukończyły klasę IX liceum ogólnokształcącego lub równorzędną¹³¹. Absolwentki tego kursu po złożeniu egzaminu końcowego z wynikiem pomyślnym zasilaly szeregi pracowników pedagogicznych przedszkoli jako pełno kwalifikowane nauczycielki. Wreszcie w oparciu o zarządzenie ministra oświaty z dnia 1 lipca 1961 r. uruchomione zostały roczne kursy pedagogiczne dla kandydatek na wychowawczynie przedszkoli z ukończoną szkołą średnią ogólnokształcącą lub równorzędną¹³².

Na zakończenie omawiania tej formy kształcenia trzeba podkreślić, że dzięki kursom pedagogicznym, wprowadzającym w zagadnienia wychowania przedszkolnego udało się w znacznym stopniu złagodzić braki kadrowe, które z różnym nasileniem hamowały rozwój sieci przedszkoli w naszym kraju.

Dokształcanie niekwalifikowanych wychowawczyń przedszkoli

Pomyślny na ogół rozwój sieci przedszkoli możliwy był dzięki stałemu dopływowi pracowników pedagogicznych, przygotowywanych zarówno w liceach pedagogicznych, jak i na różnego rodzaju kursach wprowadzających w zagadnienia wychowania przedszkolnego. Absolwentki kursów zatrudniane tymczasowo w przedszkolach w charakterze niekwalifikowanych wychowawczyń stanowiły, zwłaszcza w latach powojennych, duży odsetek ogółu nauczycieli ze specjalnością przedszkolną. O rozmiarach tego zjawiska najlepiej informują dane statystyczne, z których wynika, że w roku 1945 na 3 758 pracujących wychowawczyń 1 873, czyli około 50%, nie posiadały pełnych kwalifikacji zawodowych¹³³. Szczególnie wysoki odsetek wychowawczyń bez wymaganych kwalifikacji zatrudniony był w przedszkolach wiejskich, gdzie wynosił 63,9%, a na ziemiach odzyskanych 87%. W późniejszych latach wobec wzmożonych potrzeb procent niekwalifikowanych wychowawczyń nie malał, lecz wzrastał, aby w roku szk. 1948/49 osiągnąć 64,7%, z tego w miastach 53%, na wsi 77%¹³⁴.

¹²⁹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 3, poz. 46.

¹³⁰ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 10, poz. 141.

¹³¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 11, poz. 155.

¹³² Dz. Urz. Min. Ośw., 1961, nr 11, poz. 142.

¹³³ Z. Woźnicka, op. cit., s. 40.

¹³⁴ Z. Woźnicka, op. cit., s. 41.

Dla rozwiązania tego tak ważnego problemu władze oświatowe podejmowały wielorakie wysiłki, mające na celu stworzenie warunków dla podnoszenia wiedzy zawodowej i ogólnej przez niekwalifikowane wychowawczynie, aż do uzyskania pełnych kwalifikacji. Dość istotną rolę w uzupełnianiu kwalifikacji czynnych zawodowo niekwalifikowanych nauczycielek przedszkoli odegrały kursy, komisje rejonowe i licea korespondencyjne. Najwcześniejszą formą pomocy w zdobywaniu pełnych kwalifikacji zawodowych przez wychowawczynie przedszkoli, zorganizowaną w myśl instrukcji z dnia 19 października 1945 r., były półtoraroczne kursy dla kandydatek o różnym poziomie wykształcenia¹³⁵. Słuchaczkami tych kursów mogły być: a) absolwentki ośmiotygodniowych kursów wprowadzających, b) niekwalifikowane wychowawczynie czynne w okresie okupacji, c) uczennice przedwojennego seminarium dla wychowawczyń przedszkoli, które przerwały naukę z powodu wojny, d) absolwentki 2-letnich szkół wychowawczo-gospodarczych czynnych w okresie okupacji hitlerowskiej.

Program półtorarocznych kursów oparty został na skróconej wersji programu 4-letniego seminarium dla wychowawczyń przedszkoli z 1939 roku. Nauka na kursie mogła trwać bez przerwy przez trzy kolejne semestry lub, zależnie od miejscowych warunków, w semestrach zimowych w każdym kolejnym roku kalendarzowym, przeznaczając pozostałą część roku na praktykę w przedszkolu. Słuchaczki, które ukończyły trzysemestrowy kurs prowadzony bez przerwy, obowiązane były do odbycia półtorarocznej praktyki zawodowej. Po ukończeniu kształcenia teoretycznego i odbyciu praktyki słuchaczki składały egzamin kwalifikacyjny, oparty na regulaminie obowiązującym w seminarium dla wychowawczyń przedszkoli. W 1947 r. kursy te zostały przekształcone w państwowe seminaria dla czynnych niekwalifikowanych wychowawczyń przedszkoli.

W 1949 r. Ministerstwo Oświaty utworzyło komisje rejonowe, które przejęły zadania dotychczasowych seminariów dla czynnych niekwalifikowanych wychowawczyń przedszkoli¹³⁶. Nauka w komisji rejonowej trwała trzy lata i kończyła się egzaminem dyplomowym, który dawał absolwentkom kwalifikacje zawodowe. Na podstawie zarządzenia ministra oświaty z dnia 5 IX 1951 r. komisje rejonowe realizowały program nauczania liceów dla wychowawczyń przedszkoli, dając absolwentkom kwalifikacje równoznaczne z ukończeniem szkół dziennych tego typu¹³⁷. Czas nauki w komisjach rejonowych przedłużony został do czterech lat dla absolwentów 7-klasowej szkoły podstawowej, a dla kandydatek z ukończoną średnią szkołą ogólnokształcącą jeden rok. Komisje rejonowe w okresie swej działalności (1949–1958) umożliwiły sporej liczbie niekwalifikowanych nauczycielek przedszkoli, wprowadzonych do zawodu na kursach pedagogicznych, uzyskanie niezbędnego

¹³⁵ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 6, poz. 255.

¹³⁶ Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 10, poz. 181.

¹³⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1951, nr 15, poz. 199.

wykształcenia ogólnego i zawodowego. Przykładowo w r. 1951 na 6 500 niekwalifikowanych wychowawczyń dalsze kształcenie w komisjach rejonowych podjęło 3 333, tj. 51%¹³⁸.

W latach sześćdziesiątych na gruncie liceów pedagogicznych, po likwidacji komisji rejonowych, rozwinęła się korespondencyjna forma kształcenia niekwalifikowanych nauczycielek przedszkoli. Korespondencyjne licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli dawały możliwość uzupełnienia wykształcenia w zakresie szkoły średniej.

Tabela 13

KORESPONDENCYJNE LICEA PEDAGOGICZNE DLA WYCHOWAWCZYŃ PRZEDSZKOLI
W LATACH 1959—1971

Lata	Szkoły	Uczniowie	Absolwenci
1959	2	180	—
1960	5	337	10
1961	4	234	51
1962	12	670	100
1963	12	832	69
1964	12	957	272
1965	15	1 268	270
1966	14	967	278
1967	8	693	242
1968	8	543	154
1969	9	536	191
1970	7	253	253
1971	2	197	237
Razem			2 127

Zródło: E. Wąsowicz, *Informator o zakładach kształcenia nauczycieli w latach 1944—1971*, Warszawa 1976, s. 10, tablica XXV.

Z tabeli 13 wynika, że efektywność dydaktyczna kształcenia korespondencyjnego wyrażała się w uzyskaniu świadectwa dojrzałości przez 2 127 nauczycielki przedszkoli.

Inną formą kształcenia niekwalifikowanych nauczycielek przedszkoli były egzaminy uproszczone i eksternistyczne. Do egzaminu uproszczonego mogły przystąpić niekwalifikowane wychowawczynie, które posiadały świadectwo ukończenia IX lub X klasy liceum ogólnokształcącego lub równorzędne oraz pracowały przynajmniej dwa lata w przedszkolu¹³⁹. Należy także dodać, że w r. 1974 powołane zostały zaoczne wydziały w studiach wychowania przedszkolnego. Nauka w studium dla pracujących trwała dwa

¹³⁸ Z. Woźnicka, op. cit., s. 67.

¹³⁹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1953, nr 6, poz. 47.

semestry, a mogły w nim uczestniczyć czynne nauczycielki przedszkoli. Kwalifikacje nauczycielki przedszkola można było również uzyskać w drodze 4-letnich studiów magisterskich stacjonarnych lub zaocznych w uniwersytetach i w wyższych szkołach pedagogicznych.

Przedstawiony w zarysie system kształcenia nauczycielek przedszkoli, realizowany zarówno w zakładach stałych, jak i na kursach, wskazuje, iż podlegał on ewolucji, zmierzając ku coraz wyższym formom. Jakkolwiek władzom oświatowym nie udało się w pełni rozwiązać potrzeb kadrowych przedszkoli, to jednak podejmowały one różnorakie wysiłki w celu dostosowania form kształcenia personelu pedagogicznego do nowych potrzeb, a przede wszystkim sukcesywnego ograniczania liczby niekwalifikowanych nauczycielek. Dowodzą tego następujące dane statystyczne: w roku 1956 na ogólną liczbę 17 435 nauczycielek przedszkoli bez kwalifikacji było 2 437, czyli 14%, zaś w roku 1960 na 17 681 nauczycielek zatrudnionych w przedszkolach 1 669, tj. 9,4% nie posiadało wymaganych kwalifikacji pedagogicznych. W następnych latach odsetek ten uległ dalszemu zmniejszeniu z 7,3% w 1965 r. do 3,1% w 1969 roku¹⁴⁰. W okresie 25-lecia w różnych formach kształcenia przygotowana została liczna kadra do pracy pedagogicznej w przedszkolach, wynosząca w 1969 r. 25 882 osoby, z tego 22,7% posiadało wykształcenie wyższe od średniego pedagogicznego¹⁴¹.

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI PRAKTYCZNEJ NAUKI ZAWODU

Szybki rozwój szkół zawodowych w naszym kraju po II wojnie światowej oraz towarzyszące im zmiany organizacyjno-programowe stwarzały duże zapotrzebowanie na nauczycieli różnych specjalności, w tym także nauczycieli zawodu i nauczycieli przedmiotów zawodowych. Zaspokojenie potrzeb kadrowych szkolnictwa zawodowego, przy braku zakładów kształcących nauczycieli dla szkół tego typu, stanowiło w początkowych latach powojennych bardzo trudny problem. Przy braku dopływu kwalifikowanych kadr nauczycielskich władze szkolne zmuszone zostały do przyjmowania do pracy w szkołach zawodowych nauczycieli szkół ogólnokształcących, w tym także podstawowych oraz pracowników z różnych działów gospodarki narodowej. W tej sytuacji nauczycielami teoretycznych przedmiotów zawodowych byli z reguły inżynierowie, zaś nauczycielami praktycznej nauki zawodu majstrowie i rzemieślnicy, którzy nie posiadali kwalifikacji pedagogicznych, a często średniego wykształcenia ogólnego. Sprawa wyrównania kwalifikacji pedagogicznych i merytorycznych nauczycieli szkół zawodowych znalazła się w centrum zainteresowania władz oświatowych, związkowych oraz samych nau-

¹⁴⁰ Z. Woźnicka, op. cit., s. 98, 130, 149.

¹⁴¹ Z. Woźnicka, op. cit., s. 172.

czyteli. Uruchomiono w tym celu różnorodne kursy, studia pedagogiczne oraz egzaminy państwowe¹⁴².

Obok różnych skróconych form kształcenia nauczycieli szkół zawodowych, podejmowane były wysiłki mające na celu stworzenie stałych instytucji kształcenia kadry nauczycielskiej. Na uwagę zasługuje tendencja, wyrażona na Zjeździe Oświatowym w maju 1957 r., przechodzenia na kształcenie nauczycieli na poziomie wyższym dla wszystkich typów szkół. Zanim doznała się ona pełnej realizacji w 1973 r., władze szkolne uruchomiły na początku lat pięćdziesiątych szkoły na poziomie średnim pod nazwą technika przemysłowo-pedagogiczne jako zakłady kształcenia nauczycieli praktycznej nauki zawodu¹⁴³. Szkoły tego rodzaju nie były znane przedtem w Polsce, ich koncepcję organizacyjno-programową przejęto z ZSRR, z tamtejszych techników przemysłowych¹⁴⁴.

W 20-letnim okresie działalności technika przemysłowo-pedagogiczne podlegały licznym zmianom organizacyjnym i programowym. Początkowo były to szkoły dwuletnie, oparte na podbudowie zasadniczej szkoły zawodowej oraz szkoły czteroletnie (przekształcone następnie w 5-letnie) dla absolwentów szkół podstawowych¹⁴⁵. W 1953 r. technikum przemysłowo-pedagogiczne stało się szkołą 3-letnią organizowaną wyłącznie dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych, a w r. 1957 przedłużono w nim czas nauki do lat pięciu również na tej samej podbudowie¹⁴⁶.

Pierwsze technika powstały w 1951 r. w takich miejscowościach jak: Łomża (technologia wyrobów z drewna), Pabianice i Włocławek (obróbka skrawaniem) i Warszawa (obróbka skrawaniem i elektroenergetyka). W trzy lata później, w 1954 r. utworzone zostało TPP w Kluczborku, które działało do 1960 roku¹⁴⁷. Dalszy rozwój tych szkół przypada na lata 1962–1967. W tym okresie zwiększono liczbę techników przemysłowo-pedagogicznych oraz dokonano zmian programowych zmierzających w kierunku odciążenia uczniów od nadmiernej liczby obowiązkowych zajęć szkolnych i ściślejszego związania młodzieży z jej przyszłymi obowiązkami zawodowymi. Absolwenci

¹⁴² Szerzej o czynnikach determinujących dopływ kadr nauczycielskich do szkolnictwa zawodowego oraz formach dokształcania nauczycieli piszą: M. Godlewski, Z. Wiatrowski, *Kształcenie nauczycieli szkół zawodowych*, Warszawa 1971, s. 41–83; Cz. Siwiński, *Zmiany strukturalno-organizacyjne w szkolnictwie zawodowym PRL*, Poznań 1981, s. 207–221; zob. też R. Wroczyński, *Wkład Związku Nauczycielstwa Polskiego w kształtowanie polityki oświatowej i przygotowanie nauczycieli w okresie 25-lecia Polski Ludowej* (w:) *Przegląd Historyczno-Oświatowy* 1970, nr 3, s. 357–371.

¹⁴³ M. Godlewski, Z. Wiatrowski, op. cit., s. 61; Cz. Siwiński, op. cit., s. 223; W. Wojtyński, *Kształcenie nauczycieli w pierwszym ćwierćwieczu Polski Ludowej*, s. 364.

¹⁴⁴ M. Godlewski, Z. Wiatrowski, op. cit., s. 61.

¹⁴⁵ Cz. Siwiński, op. cit., s. 223.

¹⁴⁶ Tamże.

¹⁴⁷ M. Godlewski, Z. Wiatrowski, op. cit., s. 61.

technikum przemysłowo-pedagogicznego uzyskiwali uprawnienia do wykonywania zawodu technika i do pracy nauczycielskiej w zasadniczych szkołach zawodowych¹⁴⁹.

Wobec systematycznie wzrastających wymagań stawianych nauczycielom praktycznej nauki zawodu oraz krytycznych uwag kierowanych w sto-

Tabela 14

SZKOŁY, UCZNIOWIE I ABSOLWENCI TECHNIKÓW PRZEMYSŁOWO-PEDAGOGICZNYCH
W LATACH 1951-1970

Lata	Liczba		
	szkół	uczniów	absolwentów
1951	4	741	—
1952	4	1 427	—
1953	4	1 213	213
1954	5	1 337	362
1955	5	1 243	172
1956	5	905	451
1957	5	538	403
1958	5	554	—
1959	5	562	117
1960	4	538	144
1961	4	715	96
1962	5	786	76
1963	17	1 556	121
1964	20	2 343	153
1965	21	2 983	218
1966	22	3 456	203
1967	21	3 468	655
1968	21	3 468	721
1969	22	3 385	785
1970	21	3 428	667
Razem			5 557

Źródło: Cz. Siwiński, *Zmiany strukturalno-organizacyjne w szkolnictwie zawodowym PRL*, s. 224.

sunku do TPP zachodziła konieczność dokonania zmian w dotychczasowej koncepcji organizacyjno-programowej tych szkół. Zgodnie z zarządzeniem ministra oświaty i szkolnictwa wyższego z dnia 20 czerwca 1970 r. technika przemysłowo-pedagogiczne zostały przekształcone na pedagogiczne szkoły techniczne¹⁴⁹. Oparte nadal na podbudowie programowej zasadniczej szkoły zawodowej określonej specjalności dawały swym absolwentom następujące

¹⁴⁸ Z. Wojtyński, op. cit., s. 304.

¹⁴⁹ Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyż., 1970, nr B-6, poz. 48.

uprawnienia zawodowe: a) tytuł technika, b) kwalifikacje naukowe i pedagogiczne do nauczania praktycznej nauki zawodu w szkołach zawodowych oraz teoretycznych przedmiotów w zasadniczych szkołach zawodowych, c) prawo ubiegania się o przyjęcie na studia wyższe. Ponadto zostali oni zaliczeni do tej samej grupy uposażeniowej co absolwenci studiów nauczycielskich. W stosunku do poprzedniego okresu był to niewątpliwy postęp, gdyż absolwent technikum przemysłowo-pedagogicznego po 14 latach nauki (7+3+4) otrzymywał jedynie świadectwo dojrzałości i grupę uposażeniową niższą od absolwenta studium nauczycielskiego, który kwalifikacje nauczycielskie zdobywał również po 14-letnim okresie nauczania. Pedagogiczne szkoły techniczne uznane więc zostały za półwyższe zakłady kształcące nauczycieli praktycznej nauki zawodu.

Z początkiem roku szk. 1975/76 zmieniono nazwę tych szkół na pedagogiczne studium techniczne¹⁵⁰. Nauka w studium trwa cztery lata, a przyjmuje się do niego absolwentów zasadniczych szkół zawodowych.

W zakresie kwalifikacji w stosunku do tej kategorii nauczycieli „Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela” z 1972 r. podkreśla, że „na stanowisko nauczyciela zajęć praktycznych w szkołach zawodowych może być powołana również osoba, która ukończy średni lub policealny zakład kształcenia nauczycieli”.

Na zakończenie trzeba podkreślić, że w miarę rozwoju szkolnictwa zawodowego doskonalony był system kształcenia nauczycieli. W wyniku zmian organizacyjno-programowych powstały rozwiązania, które zapewniają odpowiedni poziom kwalifikacji zawodowych i wykształcenia ogółu nauczycieli, w tym także nauczycieli praktycznej nauki zawodu. W 1971 r. w zasadniczych szkołach zawodowych uczyło w pełnym wymiarze 26 285 osób, w tej liczbie wykształcenie wyższe posiadało 32,21%, wykształcenie w zakresie studium nauczycielskiego – 29,39%, wykształcenie średnie pedagogiczne – 28,69%, wykształcenie średnie zawodowe – 9,32%, wykształcenie średnie ogólnokształcące – 0,62% oraz wykształcenie poniżej średniego – 1,74%¹⁵¹.

¹⁵⁰ Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 maja 1975 r. w sprawie nazwy pedagogicznej szkoły technicznej (Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyż. 1975, nr 6, poz. 59).

¹⁵¹ Cz. Siwiński, op. cit., s. 236, tabela 52.